OPRØRET I SVENDBORG AUGUST 1943

Hans Kirchhoff

Baggrunden

Det var tyskerne, der udløste undtagelsestilstanden den 29. august 1943 og dermed væltede tilpasningspolitikken i Danmark over ende, men det var ikke dem, der skabte den situation, der gjorde kursændringen nødvendig.[1]) Ansvaret var heller ikke politikernes, skønt det var deres nej til ultimatumet den 28., der startede nedtællingen af den øverstbefalende, general v. Hannekens aktion. Krisen var skabt af manden på gaden i samarbejde med den organiserede modstandsbevægelse. Det var ham, der rejste oprøret mod myndighederne og som med kravet om „norske tilstande" i løbet af kun tre uger kuldkastede regeringens ro-og-orden-politik og knuste dr. Bests visioner om et nazistisk mønsterprotektorat i Danmark. Våbnet var overalt massedemonstrationer og generalstrejker, og betegnende for revoltens bredde var det ikke blot arbejderne, men også arbejdsgiverne, kontorfunktionærerne og de handlende, der sluttede op. Samtidig udløste den højeksplosive atmosfære et skånselsløst og hadsk opgør med kollaboratørerne, hvilket skærpede situationen yderligere, fordi politiet de allerfleste steder ikke kunne eller ikke ville gribe ind. Også tyske soldater blev overfaldet og forulempet. Imidlertid var Værnemagtens manøvrefrihed hæmmet af 9. april-løfterne, og hvad der i andre besatte lande øjeblikkelig ville have ført til en hård og hensynsløs nedkæmpelse af opstanden med tanks, gidseltagning og eksekutioner, blev derfor under de særegne besættelsesforhold i Danmark til det ene prestigenederlag for

militæret efter det andet. Fra by til by så man således kommandanterne bøje af for de strejkendes hovedkrav og trække soldaterne tilbage til kasernerne om aftenen, selvom provokationerne i gaderne så langt overvejende udgik fra dansk side. Det var en helt igennem utålelig situation for Værnemagten, der netop i de samme uger havde den allierede invasionstrussel hængende over hovedet, og det lykkedes nu endelig v. Hanneken at slå igennem til førerhovedkvarteret med kravet om en ny kurs i Danmark. Den 24. august blev fortaleren for tilpasningslinien, dr. Best, kaldt hjem, og da han vendte tilbage til København den 27., var det med et ultimatum i diplomatmappen som man vidste danskerne aldrig ville godtage.

Augustoprøret ramte Danmark fuldstændig overrumplende og lavineagtigt, men det vil være synd at sige, at det kom uanmeldt. De store tyske, militære og politiske nederlag – herunder ikke mindst Mussolinis fald i Italien – skabte i sommermånederne en „fem-minutter-i-tolv" stemning, som mangedoblede sammenstødene mellem en stadig mere aggressiv civilbefolkning og de nederlagsnervøse tyske besættelsestropper. Forbi var det med fuldemandsbataljerne og håndgemænget om pigerne, nu var der tale om større gadeslagsmål på et vist organisationsniveau, med mange implicerede og med det udtalte formål at provokere. Kunne motiverne til at tage udfordringen op ofte være nok så blandede, bør denne direkte konfrontation i gaderne ikke negligeres; for i de fleste byer blev sammenstødene den egentlige opvarmningsproces mod strejkernes udbrud. Et andet memento var væksten i den organiserede sabotage, der fra 60 aktioner i marts og 80 i april udviklede sig til en egentlig offensiv med 220 sabotagehandlinger i august. Takket være sprængstoffet fra den engelske faldskærmsorganisation, S. O. E., der fra foråret var fastetableret i landet, skete der samtidig en kraftig forøgelse af effekten, som drev spændingen yderligere i vejret og tvang tyskerne ud i afværgemanøvrer, der førte til nye episoder og sammenstød. Fra begyndelsen af august stilede faldskærmschefen

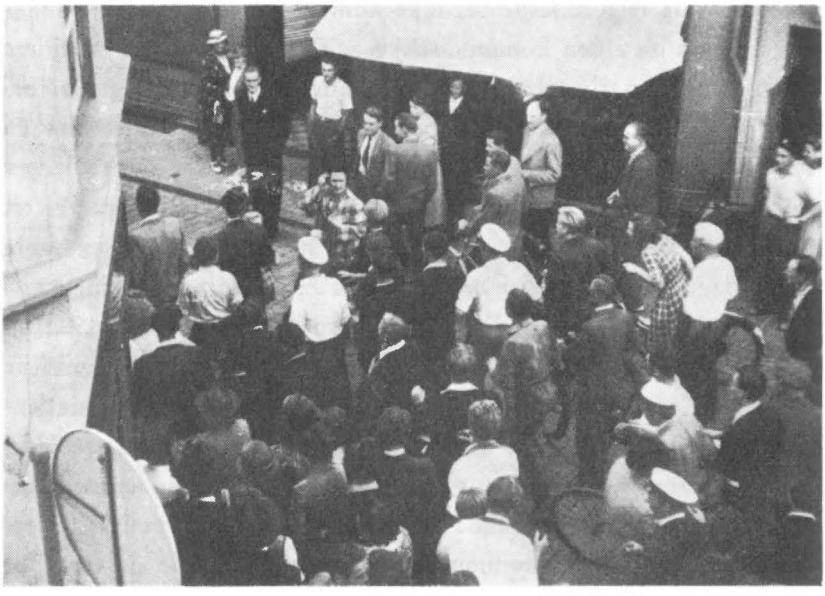

Afklædning og klipning af „feltmadrasserne" var et fast element i oprørsmønstret i august. Således også i Svendborg, hvorfra dette og de følgende billeder i den samme „klippe"-sekvens er taget.

med London i ryggen da også bevidst frem mod at sprænge forhandlingspolitikken i luften gennem sabotagen. Et tredie advarende tegn var endelig den voksende uro på arbejdspladserne, der skulle blive strejkebevægelsens egentlige platform.

Det var ikke tilfældigt, at det blev arbejderne, der kom til at føre an i augustopstanden, for det var arbejderklassen der først og fremmest havde mærket de negative følgevirkninger af besættelsens ændrede produktions- og afsætningsvilkår. Således nåede arbejdsløsheden i vinteren 1940–41 36 pct; samtidig steg priserne, mens lønniveauet blev låset fast ved lov. En række kriseforanstaltninger ramte først og fremmest arbejderne, som yderligere blev frataget retten til at strejke. De forringede kår skabte en god grobund for den kommunistiske agitation, der efter partiets illegalitet i sommeren 1941 med betydelig virkning kunne slå på, at den sociale og

den nationale frigørelsesproces ikke kunne ses uafhængigt af hinanden. Således blev den kommunistiske agitation for mange arbejdere det eneste alternativ til den af fagforeningslederne forfægtede forhandlingspolitik, der kostede arbejderne så dyrt. Resultatet blev en radikalisering af atmosfæren på arbejdspladserne, der førte til øget uro og fra vinteren 1942 – da den økonomiske situation var rettet noget op – til et stigende antal ulovlige strejker. Antallet af tabte arbejdsdage i virksomheder under Dansk Arbejdsgiverforening var i 1939 1108, i 1940 faldt de til 421, derpå beløb de sig i 1941 til 1500, i 1942 til 9195 og i 1943 til 29549 – auguststrejkerne ikke medregnet. Alene i de første måneder af 1943 gik der således indenfor jernindustrien ca. 7000 arbejdsdage tabt. Motiverne bag arbejdsnedlæggelserne var primært økonomiske, men især indenfor rustningsindustrien var det ikke vanskeligt at se deres politiske perspektiver. Den illegale kommunistiske presse agiterede da også for strejkevåbnet som et middel til både at forbedre arbejdernes kår og til at skade den tyske krigsførelse, og fra 1943 trådte den politiske motivation stærkere og stærkere i forgrunden for at blive helt dominerende i august.

Det hører til en af besættelsens mange mytedannelser, at augustoprøret var udtryk for den samlede befolknings enige protest mod den tyske besættelsesmagt; men dette er ikke tilfældet. Tværtimod var det et dybt splittet folk, der gennemlevede krisen, og mange steder stod frontstillingerne så skarpt mod hinanden, at vi som f. eks. i Odense stærkt nærmer os de borgerkrigslignende tilstande. Generelt kan det siges, at det var manden på gaden, der organiserede og ledede strejkerne, medens det var landets magtelite, der søgte at knuse dem, eller for at benytte en af tidens yndede stereotyper: det var de „ansvarlige", som bekæmpede det angreb på rigspolitikken, som de anonyme og de uden embeder førte frem. Strejkernes modstandere finder vi da i regering og rigsdag og blandt centraladministrationens embedsmænd, i byrådene og magistraterne, i fag-

foreningsledelserne og blandt tillidsmændene, i arbejdsgiver- og handelstandsforeningernes og de øvrige erhvervsorganisationers bestyrelser, blandt bladredaktørerne og i politiledelsens rækker. Naturligvis vekslede myndighedernes og organisationernes holdning fra by til by afhængig af de lokale forhold og krisens almindelige tilspidsning, men intetsteds slap folkets kårne mænd for at bøje sig under de krav, som regeringen stillede sine støtter og garanter på det lokale plan.

Augustoprøret begyndte i Esbjerg, da først arbejderne og siden hele byen gik ud i en strejke der brød den af tyskerne dikterede „undtagelsestilstand" den 12. august. Derpå sprang gnisterne over Lillebælt til Fyn, hvor odenseanerne generalstrejkede i protest mod tyskernes brutalitet i gaderne fra den 18.–23.8. Fredag den 20. fulgte nyborgenserne efter, lørdag den 21. kom Middelfart med, og efter søndagen den 22. bredte revolten sig fra kystby til kystby med arbejdsstandsninger i Fåborg den 23., i Bogense fra den 23.–25., i Assens den 24. og i Svendborg fra den 24.–27.8.; også Korsør

og Fredericia blev nu revet med af strømmen. Da var tyngdepunktet i oprørsbevægelsen imidlertid allerede siden mandag flyttet fra Fyn til det strategisk nok så betydningsfulde Nordjylland med generalstrejker i Ålborg, Frederikshavn, Sæby og Skagen. Endelig den 26. sluttede også Århus sig til protesten, og århusianerne, frederikshavnerne og ålborgenserne strejkede endnu, da undtagelsestilstanden den 29. august satte en effektiv stopper for oprøret.

Svendborgstrejken væltede ligeså lidt som opstanden i de øvrige kystbyer regeringen i København, men som en udløber af generaltrejken i Odense fik den betydning som udtryk for revoltens bredde og for de reserver af tyskerhad og modstandsvilje, som fandtes i befolkningen, og som nu gjorde enhver tanke om at fortsætte forhandlingspolitikken illusorisk. Hertil fanger kriseforløbet i Svendborg historikerens interesse i dag, fordi det udgør en af brikkerne i den brogede mosaik som hedder augustoprøret på landsplan, og som i sagens natur kun kan studeres på stedet. Således vil en undersøgelse af konfliktmønstret i Svendborg lægge sin værdifulde part til en dybere forståelse af denne i vor nyere historie ganske egenartede situation, da folkemasserne pludselig kastede deres vægt ind i den storpolitiske udvikling og skabte rigshistorie lokalt.

Kilderne

Under indsamlingen af materialet til brug for Svendborgundersøgelsen opholdt jeg mig et par dage i byen i februar, marts og maj 1965. Jeg gennemgik her arkiverne på politigården og på borgmesterkontoret og gennemarbejdede forskellige organisationsprotokoller, samtidig med at jeg søgte at supplere de samtidige kilder gennem interviews med augustdagenes aktører. For så vidt disse samtaler er benyttet direkte i afhandlingen, er de citeret i det følgende med navn + samt. Stillingsbetegnelserne er overalt de daværende. De samtaler eller øvrige henvendelser der er foretaget med henblik

Strejkende arbejdere foran Langes Jærnstøberi under generalstrejken i august 1943.

på en almindelig orientering i lokaliteten er ikke medtaget i litteraturlisten, men de har haft den største betydning som en indføring i det svendborgensiske milieu. For den interesse og imødekommenhed som man både fra privat og offentlig side har vist mig under feltarbejdet i byen, takker jeg varmt. Uden denne støtte var afhandlingen aldrig kommet i stand.

Undersøgelsen er baseret på følgende væsentlige kildegrupper:

A. Samtidigt, utrykt materiale:

1. Arkivet for Statsadvokaten for særlige Anliggender (forkortet A. S.) i Rigsarkivet (forkortet RA).
2. Justitsministeriets arkiv. Journalnr. 1943–2271, „Urolighederne i Svendborg", fra 3. ekspeditionskontor (forkortet JU).
3. Udenrigsministeriets arkiv. 84 G 5/185, „Uroligheder i Svendborg, august 1943" (forkortet UM).
4. Krigsministeriets arkiv. Sag nr. 3183/43, „Urolighederne i Odense og i Svendborg, august 1943", fra 1. kontor (forkortet KM).
5. Hærens arkiv. Der er benyttet akter fra Jydske Division (forkortet J. D.), 3. Feltartilleriregiment (forkort 3. F. A. R.) med 7. og 8. Artilleriafdeling (forkortet 7. og 8. A.A.) og jydske Dragonregiment (forkortet J. D. R.).
6. Esbjerg politimesterarkiv, Kystpolitiet. Fra pk. „Indgåede skrivelser 1940–

44" er anvendt ugerapporterne fra Det sømilitære distrikt Fyn(forkortet Sømilit. distrikt Fyn). Rapporterne findes formodentlig både i Marineministeriets og Søværnskommandoens arkiver, som jeg endnu ikke har gennemgået.

7. Svendborg Amtsarkiv. Sag nr. 1943–F–22 (forkortet Sv. Amt).
8. Svendborg borgmesterkontors arkiv. Der er benyttet materiale fra pk. „Samarbejde med de tyske myndigheder DK 86", læg: „Strejken i august måned 1943" og læg: „Almindelig korrespondance", „Strejken i august måned 1943" (forkortet Sv. borgm.). Hertil er benyttet byrådsprotokollen.
9. Svendborg politimesterarkiv. Politistationens meddelelsesbog er benyttet (forkortet meddel.bog).
10. Odense Politimesterarkiv, Ordenspolitiets arkiv. Pk. „August 1943" indeholder enkelte rapporter fra udrykningerne til Svendborg (forkortet Orpo Odense).
11. Arkivet for Sammenslutningen af Arbejdsgivere indenfor Jern- og Metalindustrien i Danmark: „Fortegnelse over strejker og blokader i tidsrummet 1933–1943", sag nr. 88/43 (forkortet Sammenslutningen).
12. Forhandlingsprotokol for Dansk Smede- og Maskinarbejderforbunds Svendborgafd. (forkortet DSMF).
13. Forhandlingsprotokol for Fællesklubben på Svendborg Stålskibsværft (forkortet Fællesklubben).
14. Forhandlingsprotokol for Svendborg Handelsstandsforening (forkortet Handelsstandsforeningen).
15. Den tyske Værnemagts arkiver, RA. Særdeles værdifuld er her abwehrchefen v. Heydebrecks notitskalender, der er bevaret i perioden 14.–31.8. 43 og bl. a. indeholder de daglige meldinger fra garnisonskommandanterne i provinsen. Filmspole nr. 11, optagelsesnr. 13720 ff. (Tyske arkivbetegn. Bh. Dänemark 75007/85). (Forkortet Heydebreck + dato + optag.nr.)
16. En samling fotografier fra auguststrejken opbevares hos fotograf Eyvind Jensen, Svendborg.

B. Samtidigt, trykt eller duplikeret materiale:

1. De i Svendborg udkomne dagblade, „Svendborg Avis", „Svendborg Amtstidende" og „Sydfyns Socialdemokrat" samt „Fåborg Avis".
2. Ritzaus Bureaus „Hemmelige Informationstjeneste" til redaktionerne, RA (forkortet RB).
3. Den illegale presse i Kgl. Biblioteks samlinger. Når intet andet angives, stammer de citerede illegale blade herfra.

C. Publicerede efterkrigsberetninger:

1. Palle Koch-Jørgensen behandler modstandsbevægelsens historie i Svendborg amt i Ebbe Munck og Børge Outze: Danmarks Frihedskamp, I, (1949) s. 303–18, men der er praktisk talt intet om udviklingen før den 29. august 1943.

D. Interviews og korrespondancer:

1. Maler Poul Andersen (samt. 3.2.69).
2. Premierleutnant Axel Christiansen (samt. maj 1965).
3. Cigarmager Frode Jensen (samt. 31.5.65).
4. Snedker Poul Johansen (samt. 28.5.65).
5. Væver Axel Lauritsen (samt. 6.5.65).
6. Maskinarbejder Hans Nedergaard (samt. 28.10.65).
7. Sygekassekasserer Johs. Skræppenborg Nielsen (samt. 18.5.65).
8. Mag. scient. Ib Nørlund (samt. 7.9.65).
9. Væver Einar Th. Pedersen (samt. 6.5.65).
10. Arbejdsmand Sv. Aage Pedersen (samt. 5.2.65).
11. Skibsbygger Knud Marquard Petersen (samt. 3.2.65).
12. Støberiarbejder Ingvard Petersen (samt. 3.3.65).
13. Fru Petra Petersen (samt. 31.5.65 og brev 28.2.67).
14. Landsretssagfører Bent Poulsen (samt. 3.3.65).
15. Revisor Bruno Rasmussen (samt. 3.3.65).
16. Maskinarbejder Frede Stender (samt 5.2.65).
17. Lærer Chr. Stærmose (brev 19.5.65).
18. Geodæt Vagn Søndberg (samt. 18.2.65).
19. Matros Holger Vivike (samt. 4.5.65 og brev 18.5.65).
20. Cigarmager Gustav Weidekamp (samt. 21.5.65).
21. Kaptajn Per Winkel (brev 2.1.69).

Besættelseshverdagen i Svendborg 1943

Det kan undre, at Svendborg – en af landets seks skibsværftsbyer og den næststørste købstad på Fyn med omkring 2000 industriarbejdere – hørte til blandt de byer der sidst nedlagde arbejde på øen, men utvivlsomt spillede det en væsentlig rolle, at staden trods sin størrelse og sit socialdemokratiske byrådsflertal ikke kunne gælde for nogen arbejderby, domineret som den var af de mange små og store handelsvirksomheder; tonen var god borgerlig og inspirerede ikke til oprør. Svendborg var en død by og vanskelig at trænge ind i, er da også den professionelle revolutionær, Holger Vivikes, vurdering.[2]) Naturligvis betød det meget, at den toneangivende virksomhed, skibsværftet, med sine mange arbejdere fra landdistrikterne og småøerne ikke var nogen radikal arbejdsplads og derfor ikke gav kommunisterne så store udfoldelsesmuligheder som f. eks. stålskibsværftet i Odense. Således er værftet kun noteret for fire mindre

arbejdsnedlæggelser i tiåret fra 1933 til 1943, hvor Odense stålkibsværft tegner sig for 23!.[3]) Heller ikke vinterens strejkeoffensiv synes overhovedet at have vundet indpas i byen.[4])

Det kommunistiske parti var da også svagt udbygget i Svendborg. Således opnåede D. K. P. kun 232 stemmer i kredsen ved rigsdagsvalget i 1939, mens kammeraterne i Nyborg tegnede sig for 250 og i Middelfart for 279. Det første kommunevalg efter krigen i 1946 bragte nok visse forskydninger, men tendensen holdt sig. Således kunne D. K. P. i Svendborg kun noterer sig for 716 stemmer – hvilket ikke var meget, når man betænker at afdelingerne i Nyborg, Middelfart og Kerteminde hentede honholdsvis 452, 528 og 598 stemmer hjem. Kommunistinterneringen 22.6.41 gjorde også i Svendborg et kraftigt indhug blandt lederne, idet hele bestyrelsen blev anholdt, og partiet skrumpede ind til en fast stok, der med alt forbehold i efteråret 1941 er opgjort til 10–15 mand. I maj 1943 skal der have været 19 kommunister blandt skibsværftets ca. 850

arbejdere.[5]) Først i 1942 kan der tales om en egentlig illegal organisation, men der var fortsat forvirring i ledelsen, og den forplantede sig ned igennem rækkerne til de menige medlemmer.[6]) I februar 1943 forsøgte man med basis i Odense at udsende et illegalt blad, „Gnisten", men det mislykkedes efter kun eet nummer.[7]) Betegnende for afdelingens svaghed turde det også være, at man til kommunevalget i maj ikke havde organisatorisk kraft til at opstille nogen oppositionel arbejderliste, som det f. eks. skete i Odense og Nyborg. Socialdemokraterne var for stærke og sad sikkert på det faglige apparat.

Kommunisternes modstandsaktivitet synes indtil august 1943 ikke at have strakt sig meget videre end til agitationen i den faglige sektor og til uddeling af „Land og Folk" og det odenseanske „Trods alt"; også oppositionens borgerlige side var kun svagt udviklet med enkelte „Frit Danmark"-kontakter og nogle K. U.er der uddelte illegale blade.[8]) S. O. E.-agenten på Fyn, Peter Carlsen, havde i juni fået forbindelse til byen, men kontakten var endnu før 29.8 uden reel betydning;[9]) det er da også karakteristisk, at den skibssabotage, faldskærmsorganisationen stod for i augustdagene, blev udført af folk fra gruppen i Odense.[10]) Den første sabotage i Svendborg overhovedet fandt sted så sent som 10.5.43. Det var en ildpåsættelse, der ramte skibsværftets maskinhal og anrettede skader for skønsmæssig 2 millioner kroner; arbejdet på land måtte indstilles 2–3 måneder, en ikke ringe start for sabotagearbejdet i byen, når man tager i betragtning, at værftet arbejdede 50 pct. for tysk regning.[11]) En ny ildpåsættelse 6.7. mislykkedes.[12]) Det har ikke været muligt at identificere sabotørerne, men sandsynligvis var der tale om kommunistiske arbejdere.

Karakteristisk for Svendborgområdets ringe militær-strategiske betydning lå der ingen tysk garnison i byen før den 18. august, og det måtte naturligvis sætte sit præg på besættelseshverdagen, der i lange perioder forløb uden større gnidninger.[13]) Derimod fandtes der en fast havnevagt, og der var som regel altid marinesoldater på

gaderne fra de hurtigbåde som lå til reparation på byens værfter. Marinerne kom ofte direkte fra krigshandlingerne – i august drejede det sig om 50 mand, der havde været i Norge[14]) – og deres begær efter at leve livet, mens de havde det, gav sig udslag i soldeture og pigesjov, som igen trak skænderi og slagsmål efter sig.[15]) Naturligvis var det først og fremmest byens ungdom, der tog handsken op, men bataljerne kunne også fra tid til anden få et dansk militært indslag af marinere fra skoledelingen og minestrilsflotillen, der havde station i Smålandsfarvandet og af soldater fra Jydske Dragonregiment og 3. Feltartilleriregiment, der siden Jyllands rømning i november havde været garnisoneret i og omkring byen.[16]) Først i august udviklede gadeslagsmålene sig imidlertid til egentlige demonstrationer og begyndte at få en farlig karakter.

Forspillet

Begivenhederne i Svendborg tog fart den 11.8., da dragoner og artillerister efter fælles aftale med danske marinesoldater gik på gaden om aftenen for at give tyskerne en omgang klø; da havde krisen imidlertid været i anmarch allerede et par dage. Værst var det den 8., da menige fra minestrygeren „R 53" provokerede svendborgenserne ved at hejse hagekorsbanneret på havnens flagstang;[17]) senere overfaldt de en D. S. U.er og kastede hans partiemblem i vandet, og om aftenen dannede de kæder og gik syngende gennem byen til forbitrelse for befolkningen og til stor gene for trafikken. Man klagede fra dansk side til den standortældste Leutnant zur See Küppers, der tog kritikken til sig, men samtidig ikke undlod at gøre opmærksom på, at personellet i dagene forud var blevet groft generet af civile i byen; han fremhævede især en gruppe K. U.er, der den 6. havde sunget „krigssange", da de på udflugt med Sydfynske Dampskibsselskabs rutebåd passerede de tyske krigsskibe. Provokationsmønstret var åbenbart knapt så enkelt som det kunne se ud til ved en overfladisk betragtning. Endnu var demonstra-

tionerne dog temmelig ufarlige, men dette ændredes afgørende den 11..[18]) Denne aften samlede danske soldater sig i et antal på 60–70 foran „Turisthotellet" for – som det hedder i dragonregimentets kopibog – „at flytte de tyske soldater udenfor", og de lod sig først drive væk, da politiet huggede ind på dem med knipler. Andre „løb storm" mod det tyske kvarter på hotel „Wandall", og det var med største vanskelighed, at politiet kunne holde soldaterne i skak. Küppers var tænderskærende og truede med Gestapo, og da det stadigvæk gik meget langsomt med at få gaden ryddet, sendte han sine folk ud med opplantede bajonetter; de sprængte hurtigt opløbene, uden dog at kunne skaffe ro, og endnu til sent på natten var der

rundt om i gaderne sammenstød mellem svendborgenserne og de tyske marinesoldater.

Dermed var startskuddet givet for de følgende afteners uroligheder, hvor ikke mindst de danke menige gjorde sig kraftigt bemærket. Den 12. erfarede politiet, at tyskerne fabrikerede knipler af stålwirer om bord på skibene; om aftenen var der da også igen mange soldater på benene, og tre af garnisonens „madbærere" følte sig truet på turen gennem byen.[19]) Krisen skruedes i vejret den 13., da to danske soldater blev såret af bajonetstik,[20]) situationen var nu så spændt, at kommandanten, oberst Schmidt, den 14. klagede til divisionsstaben over den tyske ordenshåndhævelse i gaderne; samtidig beordrede han sine officerer til kun at give nattegn i „strengt ønskelige tilfælde".[21]) Det forhindrede dog ikke, at gaderne om aftenen den 14. igen var fulde af garnisonens danske soldater med udgangstilladelse efter kl. 22, hvad der efter den rapporterende betjents mening „under de herskende forhold må anses for uheldigt, idet ikke mindst de danske soldater var besværlige at få flyttet af gaden for ordenspolitiet".[22]) Alt var således lagt op til eksplosionen søndag den 15. august.

Uroligheden begyndte denne aften igen foran hotel Wandall, hvor en skare på 2–300 mennesker efter biograftid stimlede sammen og chikanerede de tyske marinere.[23]) Vagterne tilkaldte hjælp, og mængden blev spredt med bajonetter og knipler. Men bolden var nu givet op, og sammenstødene – hvorunder de tyske marinesoldater affyrede skræmmeskud – fortsatte med stadig stigende styrke til langt over midnat. Blandt et af de opløb, som i aftenens løb turnerede rundt i gaderne, var også en sværm under anførsel af kredsens socialdemokratiske folketingsmand Poul Hansen.[24]) Også han deltog i den almindelige ophidselse, skældte politiet ud og skal have talt fra rådhustrappen og krævet våben. Under afsyngelse af fædrelandssange var flokken ved 23.30-tiden af politiet blevet drevet hen foran „Borgerskolen", hvor man råbte hurra for de danske soldater og bad dem om hjælp mod tyskerne. Det lykkedes

vagtkommandøren at få opløbet væk,[25]) og mængden søgte igen tilbage mod Torvet, hvor den imidlertid løb lige i armene på 6 tyske marinesoldater, der var sendt op i byen for at lede efter to bortkomne kammerater.[26]) Det udviklede sig hurtigt til et slagsmål, hvorunder tyskerne slog om sig med kniplerne og skød to skræmmeskud med pistol, mens folk kastede med grus.[27]) Forfulgt af tre af marinerne retirerede opløbet atter – og det formodentlig bevidst – tilbage mod kasernen, hvor vagten p. g. a. skyderiet var sat i alarmberedskab.[28]) Da folk igen fyldte Fruestrædet, gik posterne atter ud for at skaffe ro, men blev nu beskudt af tyskerne, som velsagtens i mørket ikke kunne skelne soldater fra civilister. Danskerne kastede sig øjeblikkelig ned på gaden og besvarede ilden, mens deres kammerater, der var anbragt i vinduerne samtidig gav ild. Kampen varede kun et øjeblik, så trak tyskerne sig tilbage igen. En senere undersøgelse viste, at de havde afgivet 5 skud, danskerne 44!.[29]) Chancen for at få ram på en tysker, nu da lejligheden pludselig bød sig, var tydeligvis blevet udnyttet fuldt ud.

Skyderiet ved kasernen satte stemningen endnu et par grader i vejret og ved midnatstid telefonerede havnekaptajnen i Nyborg, Pfeiffer, til politigården og truede med at sende folk til Svendborg og nedkæmpe urolighederne med skydevåben, hvis ikke politiet nu fik situationen under kontrol.[30]) Truslen gjorde indtryk, og der blev øjeblikkelig rekvireret assistance fra Odense. Men inden forstærkningen nåede frem, var en ophidset flok på et halvt hundrede unge mennesker drevet ned på jernbanen for at ødelægge tre tyske biler som stod på ladesporet dér.[31]) Den enlige tyske vagtpost blev jaget væk med stenkast, og der blev tændt ild i vognene. Ti af hovedmændene – 8 bude og lærlinge og 2 matroser – blev senere pågrebet og i oktober dømt ved tysk krigsret. „Der er ikke noget ondt i nogen af dem", erklærede den rapportskrivende betjent, der åbenbart kendte sine pappenheimere, „men de hører til den type unge mennesker, man gerne træffer, når der er sjov i gaden".

Skyderiet i Svendborg vakte betydelig uro i København, for hvad

man end måtte mene om ansvarsfordelingen – og her stod de to parter hårdt overfor hinanden – var sammenstødet det første af sin art under okkupationen og et alvorligt symptom på den fortættede spænding, der nu lå over landet. Den 17. drøftedes sagen på et ministermøde,[32]) og samme dag tog generalstabschefen v. Collani spørgsmålet op i en forhandling med forbindelsesofficeren, oberstløjtnant Møller.[33]) For tyskeren var der ingen tvivl om, at skylden lå hos befolkningen og det danske militær, og han undrede sig alene over, at marinesoldaterne havde afgivet skuddene som varselsskud, for – som det hedder i referatet – „han personlig kendte kun én måde at skyde på". Man ville nu sende et kompagni til Svendborg, der skulle genoprette ro og orden, og det lå i luften, at der kunne blive tale om at kræve den danske garnison forflyttet fra byen. Møller bed naturligvis fra sig og henholdt sig til, at der havde været fred og ro lige indtil minestrygeren arriverede, men argumentet kunne ikke overbevise Værnemagten om, at man ikke igen stod overfor et af de udslag af den danske hærs onde vilje som tiden efterhånden var så rig på. Bedre var det naturligvis heller ikke, at det forlød at befolkningen skulle være pousseret frem af politiske bagmænd, og at politiet havde svigtet totalt.[34]) Der var med episoden i Svendborg sat et par kedelige poster på debetsiden i den danske kolonnebog i hovedkvarteret i København.

Også på anden vis fik søndagens begivenheder dog en betydning, der strakte sig ud over den lokale. Således havde også de danske menige i Odense været på gaderne i de sidste dage og med liv og sjæl deltaget i aftenernes opgør med de tyske soldater, og det kunne naturligvis ikke undgås, at kammeraternes „bedrift" i Svendborg tilførte bataljerne ny kraft og aggressivitet. Også de odenseanske kommunister, der i de dage var på tærne for at udnytte enhver lejlighed til at drive udviklingen på spidsen, så perspektivet i Svendborgepisoden og sendte den 17.8 – dagen før Odensestrejken brød ud – en løbeseddel på gaden, der opfordrede til generalstrejke, hvis Værnemagten fortsatte provokationerne og erklærede undtagelsestilstand

i byen. I flyvebladet kunne man læse, at tyskerne søndag nat var „blevet jaget hjem af de danske soldater og Svendborgs befolkning" efter at de ved kasernen havde brugt „maskinpistoler mod de danske soldater, som så sig tvunget til i nødværge at skyde med det resultat, at 2–3 tyskere blev såret". Og denne overdramatiserede og forvrængede fremstilling af sammenstødet forblev ikke kun et fynsk anliggende. Ildkampen i Svendborg gik landet over i den illegale presse og antog stadig større og mere bloddryppende dimensioner – hvorved reportagen dog kun levede op til sin primære funktion: at piske stemningen op mod besættelsesmagten.[35]).

Skibsværftsstrejken

Der er næppe tvivl om, at de bevægede begivenheder søndag aften den 15. havde været kraftige nok til at udløse en strejke, såfremt de havde fundet sted en uge senere, da Odense havde vist vejen. Nu var stemningsniveauet ikke højt nok, strejkemekanismen endnu ikke indarbejdet, og det kom derfor ikke til nogen reaktion de følgende dage, selvom spændingen holdt sig.[36]) Men naturligvis betød det også noget, at politistyrken både den 16. og 17. beherskede gadebilledet takket være forstærkninger fra Odense,[37]) og at såvel de danske som de tyske soldater blev holdt inde – de var ikke på gaderne igen før den 28.[38]) Derimod mislykkedes et forsøg fra Marinestabens side på at fjerne minestrygeren fra havnen, idet stabschefen hos admiral Wurmbach ligeud erklærede, at skibet ikke sorterede under Admiral Dänemark, og at han iøvrigt ikke ville have noget som helst med sagen at gøre.[39])

Imens begyndte auditørundersøgelsen på kasernen med skyldsspørgsmålet som det vigtigste punkt. Både statsadvokat Troels Hoff og kaptajn Per Winkel fra Generalstabens efterretningssektion kom til Svendborg for at deltage i undersøgelserne og havde den 17. en konference med den tyske kommission fra København.[40]) Hoff skal herunder have erkendt, at det danske politi havde svigtet un-

der søndagens uroligheder,[41]) mens Winkel modsat tog i den grad parti for den danske garnison, at v. Hanneken fandt det nødvendigt at protestere, og dr. Best den 21.8 krævede Scavenius til regnskab herfor.[42])

Den 18. kom det annoncerede kompagni på 150 mand under oberleutnant Kremer til Svendbrog og indkvarteredes i det lige nedlagte hotel Hafnia.[43]) Til beroligelse for de danske myndigheder blev det underhånden meddelt, at forlægningen kun gjaldt en uge, og at soldaterne havde fået ordre til ikke at benytte skydevåben uden særlig tilladelse fra hovedkvarteret i København.[44]) Kremer var da også helt indstillet på, at tyskerne måtte yde deres bidrag til roens opretholdelse og lod sine folk blive i kvarteret.[45]) Udviklingen syntes under kontrol.

Odensestrejkens udbrud den 18. ændrede imidlertid med ét slag situationen radikalt.[46]) Oprørets kampvilje og den vildskab som prægede de første dages opgør med byens kollaboratører tilførte krisen i Svendborg nyt brændstof og indgød aktivisterne fornyet kraft og energi. Odenserevolten blev fra mandag den 18. det vældige begivenhedernes kraftfelt, som nu tiltrak sig øens hele opmærksomhed og aktive sympati og uden hvis inspirerende kraft strejkerne i de fynske kystbyer og også i Svendborg aldrig var kommet til udbrud. Torsdagen igennem blev der da også agiteret kraftigt for at sympatistrejke med odenseanerne, og fra mund til mund gik det udover byen, at man skulle mødes på Torvet kl. 22.30 for at tage bestemmelse herom. Flere timer inden det fastsatte tidspunkt var pladsen sort af mennesker, og ved 21–tiden slog politiet med assistance fra Vejle ind på mængden og splittede den med kniplerne.[47]) Betjentenes optræden lagde endnu et par alen til styrkens upopularitet, og brutaliteten forbitrede ikke blot gadens ungdom, men vakte harme overalt i byen; „Sydfyns Socialdemokrat", der netop havde fået Udenrigsministeriets Pressebureau på nakken for sine notitser om begivenhederne på gaderne de foregående aftener,[48]) fastslog således i sit fredagsnummer at „politiets,

hvis opgave det er at opretholde ro og orden, lagde jo ikke fingrene imellem. Bedst ville det dog være, hvis politiet er i stand til at bevare koldblodighed og nøgtern overblik".

Næppe fem timer efter at politiet havde sprængt mødet på Torvet, fandt der en ny episode sted, der øgede spændingen yderligere i byen. Det var en sabotagehandling i havnen ved to-tiden rettet imod skibet „Ann Helen Clausen", der sejlede med fødevarer på Tyskland, og som havde ligget til reparation på værftet efter skader forårsaget under bombardementerne i Hamburg. Aktionen blev udført af to folk fra S. O. E.-organisationen i Odense, ingeniør Arne Poulsen og chefen for Jydske Divisions sprængningskommando, premierleutnant Axel Christiansen – så sagen lå i gode hænder![49]) Om sabotagehandlingen hedder det i den samtidige rapport til London:

„Ankom kl. 22.15 til molen, på hvis N.V.-side båden lå for anker imellem skibsværftets flydedok og kaj. Af hensyn til månen, der stod op kl. 22.30 var det meningen at gå til arbejdet straks, men dels forstyrredes vi af et kærestepar på molen og dels af, at døren til vagtmandens kahyt stod åben og lyset skinnede ind. Kl. 23.10 blev denne dør lukket, og kæresteparret blev anmodet om at forsvinde. Ordren blev efterkommet, og diskretion lovedes. Svømmeren blev ved hjælp af en tovende firet ned i vandet ca. 50 m fra båden, hvorefter han svømmede langs bolværket med de to ringe [af plastisk sprængstof] om halsen. Før nedfiringen var blyanterne klemt, og tændstikstumperne udtaget. Ringen blev anbragt på den fra kajen vendende side af skibet, den ene agter og den anden midtskibs, ca. 1 m under vandlinien. Svømmeren kom tilbage ad samme vej, og kl. 23.30 var vi på vej hjem".

Imidlertid mislykkedes sabotagen delvis, og skibet kunne holdes flydende på pumperne.

Det er uklart, om Peter Carlsen i Odense har haft planer om at fremprovokere en strejkesituation i lighed med den, der havde været resultatet af S. O. E.-sabotagen mod mineskibet „Linz" på Odense Stålskibsværft i juli,[50]) men virkningen blev i hvert fald på mange måder den samme, for tyskerne blev nervøse og stillede flere vagtposter på værftsområdet, hvilket igen vakte irritation og skærpede stemningen blandt arbejderne.[51])

Torsdagens strejkeoplæg fik ingen umiddelbare virkninger, og livet i byen gik sin vante gang fredag. Stemningen var tilsyneladende rolig, og Generalkommandoen fandt det efter samråd med minister Brorsen forsvarligt i løbet af fredag eftermiddag den 20. at beordre udgangsforbuddet for garnisonen hævet fra næste dag at regne.[52]) Om lørdagen klagedes der fra arbejderside over, at tyskerne sang under march i gaderne, og orlogskaptajn Dinesen, chefen for det sømilitære distrikt Fyn, udvirkede under en forhandling med Kremer, at sangen faldt bort i den indre by.[53]) Iøvrigt forløb dagen uden episoder, indtil tre berusede, tyske marinesoldater endelig ved 22.30-tiden gav aktivisterne de nødvendige argumenter på hånden og satte udviklingen i skred. Uden kommandantens tilladelse havde de foretaget en runde i byen; hvorunder de overfaldt folk, skød et skræmmeskud, truede en dansk vagtpost med pistol og slog til en betjent med knippel.[54]) Skylden lå så åbenbart på deres side, at Kremer om søndagen den 22. ikke betænkte sig på at love dem straffet,[55]) men da kunne det skete ikke gøres om, og næste dag var skibsværftsstrejken en kendsgerning.

Marinesoldaternes opførsel var en typisk fuldmandsudskejelse uden bid og farlighed, og den havde da også i en anden situation været uden større betydning. Men nu blev sagen pustet op af aktivisterne og gjorde især indtryk på værftet, hvor man i forvejen var opbragt over de tyske vagtposter, der slog tiden ihjæl med tilfældigt skyderi efter mål i luften og i vandet.[56]) Formodentlig var stemningen også her i særlig grad betændt, efter at flere af værftsarbejderne under weekendens besøg hos familjen i Odense havde oplevet oprøret i hovedstaden på nærmeste hold. I det hele taget kan den tætte nyhedsformidling gennem personlig kontakt i løbet af søndagen næppe overvurderes. Desværre er de fleste af disse kommunikationslinjer, ad hvilke „strejkepsykosen" nu sneg sig ind i byen, i dag gået tabt for historikeren; men en enkelt er bevaret, nemlig fra det strejkeramte Nyborg, hvor skibsbygger Knud Marquard Petersen hentede sig inspiration og kampvilje under et be-

søger her den 22.[57]) Fast besluttet på at gøre sit til at få en strejke kørt igennem på værftet næste dag tog han søndag aften tilbage til Svendborg med mappen fuld af det seneste nummer af „Frit Danmarks Nyhedstjeneste", som han uddelte på værkstederne mandag morgen.[58]) Nummeret indeholdt en fremstilling af begivenhederne i Esbjerg og i Odense og sluttede med en dramatiseret og noget forvrænget notits om fægtningen ved „Borgerskolen" den 15. For de strejkebevidste kunne det naturligvis ikke være ukært at få trukket linjerne fra søndagens uroligheder tilpas skarpt op, og bladet var med til at øge diskussion og det almindelige røre. Samtidig pressede også kommunisterne og den socialdemokratiske opposition på og søgte at udmønte harmen over de tyske overfald i direkte handling; resultatet blev et fællesmøde i skibsbyggerhallen ved 10.30-tiden, hvor de forsamlede arbejdere besluttede at gå i strejke på kravene om, at tyskerne skulle væk fra gaderne efter kl. 19, og at vagtposterne på værftet skulle fjærnes.[59]) Bemærkelsesværdigt var det imidlertid, at en spag tillidsmandsresolution, der alene anbefalede en forhandling med myndighederne, for at alle kunne færdes på gaden uden at blive forulempet af Værnemagten, samlede så meget som 25 pct. af stemmerne.[60]) Mødet sluttede da heller ikke med nogen opfordring til at få byens øvrige virksomheder med ud, og mens skibsværftsarbejderne gik hjem, fortsatte maskinerne alle andre steder lige til fyraften. Kun på tekstilfabrikken var der et forsøg på at følge trop, men det blev hurtigt kvalt;[61] Svendborg var endnu ikke moden til generalstrejken.

Som en forsinket hilsen til værftsarbejderne udkom „Sydfyns Socialdemokrat" om eftermiddagen med en kraftig advarsel mod den omsiggribende selvtægt. Anledningen var ikke strejken – for den havde man ikke nået at få med – men regeringens og rigsdagens opråb til befolkningen som under store fødselsveer var kommet til verden på Christiansborg natten til den 21. Redaktøren måtte i sin leder „Med lov skal land bygges" gribe helt tilbage til Valdemar Sejrs Jydske lov for at præcisere situationens alvor. „Vi må i

Fynske Årbøger 1969

dag ikke, så lidt som ellers, tage os selv til rette. Det kan blive en forbrydelse mod vort danske samfund, hvis vi gør det. Hver især må følge det bud, som blev udstedt den 9. april 1940, og som siden er gentaget, og gøre det i bevidstheden om, at det ellers kan blive til skade ikke blot for os selv, men for hele samfundet og folket. I dag skal vi ikke lade os lede af stemninger, men af den sunde fornufts resonnementer efter rolig omtanke". Men „Socialdemokratens" ord faldt på klippegrund, som advarslerne gjorde det fra København!

Trods skibsværftsstrejken forløb mandagen fredeligt, og det kom ikke til optøjer om aftenen; men imens byen gik til ro, var der i hvert fald to steder folk i gang som imod „Socialdemokratens" parole søgte at skubbe til den hældende vogn og drive Svendborg længere ud i krisen. Det ene var på værftet, hvor sabotører tilrettelagde et bål, der ved 2-tiden slog igennem afslagshallen og ødelagde for 156 tusind pr. arbejdsmodeller og træskabeloner,[62]) og det andet var i revisor Bruno Rasmussens villa i byens vestkvarter, hvor en duplikator var i gang det meste af natten og trykkede løbesedler med opfordring til at generalstrejke næste dag.[63]) Det var Marquard Petersen som i løbet af eftermiddagen havde redigeret et opråb til byens borgere, og som nu med kammeraterne fra K. U. og Bruno Rasmussen, som han kendte fra den konservative vælgerforening, organiserede trykningen og uddelingen i nattens løb. Et forsøg på at få D.S.U.ere til at hjælpe med mislykkedes delvis, for kun to mand meldte sig, de øvrige turde ikke. Løbesedlerne, der tirsdag morgen den 24. sad i de fleste brevsprækker byen over, havde følgende ordlyd:

„Generalstrejke i Svendborg!"

Arbejdere, borgere og forretningsdrivende!

Som protest mod de i den sidste tid forefaldende overfald og mishandlinger, rettet mod fredelige borgere i denne by af uindbudne tyske horder samt deres „danske" rakkere, har værftets arbejdere i går den 23.8 kl. 11 nedlagt arbejdet.

Fynske Årbøger 1969

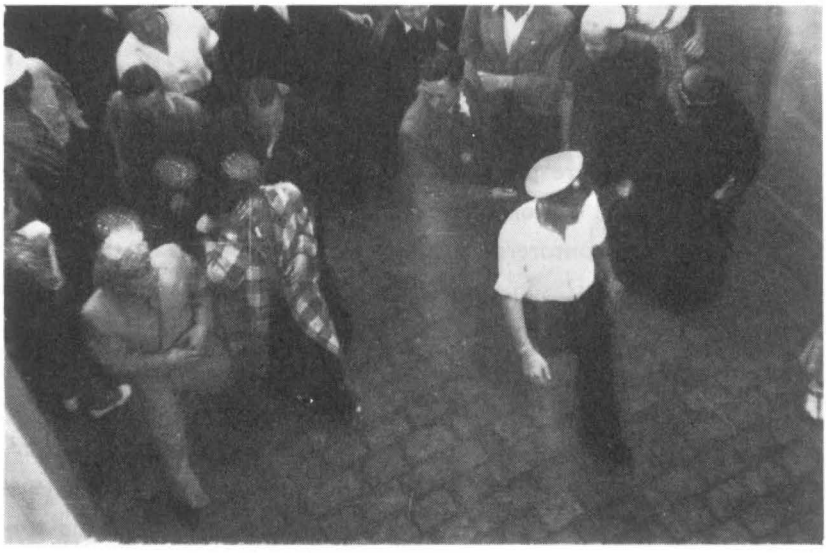

Kravene fra værftets side er:

1. De danske soldater på gaden igen.
2. Ingen tyske soldater på gaden efter kl. 19.
3. Ingen bevæbnede tyskere på værftet.
4. Høflig, human og dansk optræden af politiet.

Slut op! Slut op!

Arbejder, tjenestemand, strejk! Næringsdrivende luk forretningen!
Vand, gas, lys og sygehus undtaget!"

Som det ses, var punkterne 2 og 3 værftsarbejdernes, mens Marquard formodentlig havde hentet det 4. og måske også det 1. i Nyborg. Væsentlig for løbesedlens appel var det, at man ved en overfladisk læsning fik den opfattelse, at det var udsendt af de strejkende skibsværftsarbejdere. Det skaffede den en autoritet, som på trods af Odensestrejkens afblæsning mandag aften endelig tirsdag den 24. bragte generalstrejken til Svendborg.

Generalstrejken

Det var byens største virksomheder, Langes Jærnstøberi, Maskinfabrikken „Svendborg" og Tekstilfabrikken, der indledte strejken i morgentimerne; senere på formiddagen sluttede også de mindre arbejdspladser sig til aktionen, men først hen på eftermiddagen kom de handlende og kontorerne med – og det under pres.[64]) Den ubeslutsomhed og inerti som havde præget arbejderne indtil krisens gennembrud den 24. gjorde sig således i endnu højere grad gældende hos borgerskabet, hvor det i udpræget grad manglede på solidaritet med strejkefronten i arbejderklassen; mange følte sig åbenbart påtvunget et mønster som var blevet overtaget fra andre byer, men som der ikke var stemningsmæssig dækning for i Svendborg. Derfor fulgte de handlende også alle byrådets parole og forsøgte at åbne butikkerne igen onsdag den 25., til trods for at arbejderne fortsatte strejken, og derfor var de også alle i gang igen den 27. – én dag før arbejderne begyndte. Også mange private firmaer fortsatte som om intet var hændt, og de offentlige kontorer lukkede slet ikke. Når hertil kom, at hverken banearbejderne eller postbudene gik hjem, forstår man, at der var et godt stykke vej tilbage til en egentlig „folkestrejke" i Svendborg.

Befrugtende for en positiv holdning til strejken var det naturligvis heller ikke, at butikslukningen overvejende blev iværksat af gadedrengene. „Lukningen havde ... hovedsagelig karakter af en sikkerhedsforanstaltning", hedder det således i „Sydfyns Socialdemokrat" den 28. „Det skete stort set under et tryk udefra af ungdommelige elementer, der i løbet af tirsdagen og onsdagen drog fra butik til butik, fra kontor til kontor og „beordrede" nøglen drejet rundt. Hvor der vistes modvillighed, sparedes der ikke på trusler ... Der er intet at sige til, at de forretningsdrivende, som situationen lå, ikke har villet løbe nogen risiko; men ikke desto mindre er det beskæmmende, at en bande ungdommelige terrorister uden nogen som helst mandat hertil har kunnet lægge byens handelsliv dødt".

Fynske Årbøger 1969

Vurderingen bekræftes af politiets rapporter. Således blev ialt 8 anholdt og dømt for at have lukket butikker og kontorer; heraf var der to bude, to lærlinge og en skoleelev samt en arbejdsmand, en skibsværftsarbejder og en konditor. De tre var under 20 år, mens 2 var 22.[65])

Endnu mandag den 23. havde strejkens bilæggelse alene været et spørgsmål mellem værftsarbejderne og myndighederne, men i løbet af dagen distancerede politimester Krarup sig endnu en gang fra den rådende stemning i byen og nægtede overhovedet at tage arbejdernes krav op overfor tyskerne, idet han skal have erklæret, at han ikke havde nogen „påtaleret" overfor Værnemagten:[66]) dermed blev sagen overladt forretningsudvalget for Arbejdernes Fællesorganisation og den socialdemokratiske borgmester Ferdinand Jensen, der i de følgende dage med betydelig dygtighed, stor taktisk sans og klog moderation lagde den forhandlingspolitiske kurs.

De indledende drøftelser påbegyndtes på Rådhuset tirsdag formiddag den 24. kl. 11, hvor det danske og tyske militær, politiet, skibsværftet og fagforeningerne samt erhvervsorganisationerne var repræsenteret.[67]) Formanden for Fællesorganisationen, skibsbygger Chr. Hansen, lagde ud med et angreb på politimesteren for hans afvisning af gårsdagens arbejderdeputation, men samtidig undlod han ikke på værftsarbejdernes vegne at fralægge sig et hvert ansvar for nattens løbeseddel. Alligevel skal han iflg. byrådssekretærens stenografiske notater have rejst spørgsmålet om de danske soldaters kasernering og hertil have stillet det helt nye krav om løsladelse af de „sabotører", som var blevet anholdt som følge af attentatet på de tyske køretøjer søndag den 15. august. Udspillet var nu nok først og fremmest et led i de taktiske manøvrer og et cadeau til den herskende stemning, for kravene var klart urealistiske og blev da også hurtigt forladt igen.[68]) Men nu havde arbejderføreren ryggen fri, og interessen kunne samle sig om de tre hovedpunkter med kravene om at 1. den tyske båd skulle forhales fra havnen, 2. at de tyske vagtposter på værftet skulle anbringes på skibene og ved

landgangen, og 3. at Værnemagten skulle forpligte sig til at holde streng disciplin og straffe de soldater der forbrød sig imod den; til gengæld var byrådet, politimesteren og erhvervsorganisationerne villige til at udsende et opråb til befolkningen om at forholde sig rolig og korrekt. Heroverfor erklærede Kremer, at han var kommet til Svendborg ikke for at så splid, men for at skaffe ro. Han vedgik, at der havde været visse disciplinære vanskeligheder med marinesoldaterne, men han kunne ikke give dem skylden alene, for agitationen blandt danskerne spillede en stor rolle, og soldaterne var blevet kraftigt provokeret. Det forhindrede dog ikke, at han forholdt sig positiv til punkt 2 og 3; derimod havde han ingen kompetence til at forhale „R 53", der var underlagt korwettenkapitän Pfeiffer i Nyborg; besked herfra kunne han dog stille i udsigt inden kl. 15, og han var selv indstillet på at anbefale sagen. Dermed sluttede mødet.

Svaret fra Nyborg kom hen på eftermiddagen, men da var det negativt. „Ich bin nach Rücksprache mit meinen militärschen Vorgesetzten zu dem Ergebnis gekommen, dass die Streikbewegung ihre Ursache nicht in der Anwesenheit der Marinefahrzeuge hat", skrev Kremer i et brev til borgmesteren, „sondern auf Agitation von kommunistischer und ausländischer Seite zurückzuführen ist ... Es ist unmöglich, dass die Arbeiterschaft Forderungen militärischer Art an mich richtet. Eine Verholung des bewussten Fahrzeugs nach Christiansminde kann nicht erfolgen".[69])

Allerede mandag den 23. havde tillidsmændene sammenkaldt skibsværftsarbejderne til en drøftelse af situationen tirsdag eftermiddag, og dette møde kom da også i stand i Forsamlingsbygningen kl. 16. Imidlertid svigtede kontrollen ved indgangen, og klubmødet udvides mod Fællesorganisationens ønsker og bestræbelser til et almindeligt arbejdermøde, der fyldte salen og de tilstødende lokaler til bristepunktet, således at folk stod helt ud i haven.[70]) Chr. Hansen indledte og anbefalede forliget til trods for at kardinalpunktet om „R 53"s forhaling ikke var blevet opfyldt; men stemningen gik

ham imod, og det var oppositionen, der dominerede talerlisten. Resultatet blev, at man nedstemte forslaget, og at forsamlingen udvandrede fast besluttet på at fortsætte strejken. „Et sådant massemøde i en time, hvor sindene var på kogepunktet, var naturligvis lige så lidt egnet for nøgterne drøftelser og beslutninger, som det overhovedet var i besiddelse af nogen som helst kompetence til at udtale sig på arbejdernes vegne", erklærede „Socialdemokraten" den 28. „Et antal opviglere og uansvarlige elementer umuliggjorde ethvert forsøg på at komme til et rimeligt resultat, og mødet måtte naturligvis opløses. Det bekræftede imidlertid den gyldne regel om, at hvor arbejderne skal træffe vigtige beslutninger, må de være „alene hjemme". Et tillidsmandsmøde den 26. gjorde da også sin pligt og blæste af![71])

I forventningerne om en positiv udgang på afstemningen i Forsamlingsbygningen havde borgmester Ferdinand Jensen indkaldt til ekstraordinært byrådsmøde samme eftermiddag kl. 18.[72]) Den oprindelige tanke havde været at man skulle følge arbejdernes beslutning til dørs med et opråb til borgerne om at slutte strejken, men i den nye situation undlod borgmesteren klogeligt at presse på, og mens byrådet appellerede til forretningerne og kontorerne om at åbne igen, nøjedes man med overfor arbejderne at opfordre til at „fortsætte de påbegyndte forhandlinger om arbejdets genoptagelse". Opråbet, der udsendtes med posten onsdag morgen den 25., lød som følger:

„OPRÅB TIL SVENDBORG BYS BORGERE!

Svendborg byråd har i dag afholdt ekstraordinært byrådsmøde i anledning af den i byen etablerede strejke og lukning af en del af byens forretninger.

Byrådet vedtog at rette en indtrængende opfordring til byens befolkning om at udvise en besindig holdning og til byens forretninger, kontorer og øvrige virksomheder om uforstyrret at fortsætte deres virksomhed, idet en lukning af butikkerne vil bevirke, at levnedsmiddelforsyningen ikke kan opretholdes, og at vanskelighederne for en hurtig ordning af forholdene yderligere vanskeliggøres.

Byrådet vedtog endvidere at rette en indtrængende opfordring til byens arbejdere om at fortsætte de påbegyndte forhandlinger om arbejdets genoptagelse, hvortil byrådet tilsiger sin bistand.

Demonstranter foran Hotel Hafnia under generalstrejken i august 1943. Mærk de tyske officerer på balkonen.

Repræsentanter for byrådet, arbejderne og byens erhvervsorganisationer har i dag sammen med politimesteren forhandlet med den tyske Værnemagts herværende kommandant, der har lovet, at der indenfor Værnemagten vil blive opretholdt streng disciplin, og at tilfælde af forulempning af borgere i byen efter anmeldelse af politiet vil blive nøje undersøgt af Værnemagten og eventuelle skyldige afstraffet.

Byrådet forventer herefter, at enhver afholder sig fra at deltage i demonstrationer og bestræber sig for at undgå alt, som måtte være egnet til at fremkalde indtryk af, at befolkningen ikke efterkommer kongens og regeringens indtrængende opfordringer om en rolig og korrekt optræden og undladelse af enhver uoverlagt handling.

Svendborg byråd, den 24. august 1943

Politimesteren samt følgende organisationer i Svendborg har tiltrådt ovenstående opråb:

Arbejdsgiverforeningen. De samvirkende fagforeninger.
Handelstandsforeningen. Kolonialhandlerforeningen.
Håndværker- og industriforeningen."

Men henstillingen blev ikke fulgt.

Postbude, der delte løbesedlerne ud, blev overfaldet og frarøvet deres post, og de butikker der åbnede blev truet til at lukke igen.[73])

Samtidig løb forhandlerne linen ud, da det i formiddagstimerne den 25. lykkedes borgmesteren og handelstandsforeningens formand, varemægler Carl Sørensen, samt byrådssekretæren at slå sig igennem til havnekaptajnen i Nyborg og efter tre timers venten få det ønskede foretræde. Pfeiffer erklærede imidlertid med skap sans for sagens perspektiver, at de vel ikke kunne forestille sig, at han „som det tyske riges befuldmægtigede ville indgå på krav fra nogle skibsværftsarbejdere i Svendborg, bare for at B. B. C. i morgen kunne meddele, at det tyske rige havde bøjet sig for nogle arbejderes krav".[74]) Han indrømmede dog at minestrygerens besætning var noget „aufgehetzt" efter kampe med englænderne i Nordsøen og lovede, at båden ville blive fjærnet, når arbejdet blev genoptaget og admiralen hørt. Dermed var mulighederne udtømte, deputationen vendte hjem igen med uforrettet sag, og forhandlingernes tyngdepunkt flyttedes igen tilbage til arbejderforsamlingerne.

De strejkende havde redet den første krise af.

Med generalstrejkens udbrud den 24. fulgte som i Odense også opgøret med kollaboratørerne. Om aftenen blev der således knust ruder mindst 8 steder i byen, 8 piger fik håret klippet af og et nazistisk ægtepar blev overfaldet i lejligheden og slået ned. Foran Turisthotellet blev to unge mennesker angrebet af 10 knippelbevæbnede soldater og skamslået.[75]) Den 25. var ungdommen på færde igen, og der blev ødelagt ruder mindst 13 forskellige steder, og en lejlighed blev raseret.[76]) Især denne aften var optøjerne af ret alvorlig karakter, og betjentene måtte tage kniplerne i brug og slå hårdt ind på urostifterne, der på deres side mødte politiet med stenkast og tilråb som „mordere" og „nazidrenge".[77]) Både borgmesteren og politimesteren ønskede indført færdselsforbud, men det nægtede man i København, hvor sporene fra Esbjerg og Odense

skræmte. Gaderne måtte ryddes flere gange, men det hele var iflg. „Socialdemokraten" som „at muge en augiasstald, thi efter hvert indhug mødte mængden påny frem af stræder og smuthuller, indtil den endelig blev træt af at lade sig jage og gik hjem".[79]) Også en dansk soldaterafdeling under kommando deltog i den almindelige ophidselse mod politiet med tilråb som „Fy for helvedet" og „I skal vel hjem og have nazikorset".[80]) Politistyrken kvitterede ved senere på aftenen at fjerne en dansk soldat fra hans post ved magt,[81]) hvilket igen foranledigede garnisonskommandanten, oberst Schmidt til næste morgen at give vagtposterne ordre til at sætte sig til modværge, hvis en lignende episode skulle indtræffe.[82]) Der var en hadefuld stemning mellem Krarup og Schmidt, der nægtede at holde sine folk kaserneret længere, og som satte sig imod, at politiet kom indenfor kasernemurene og foretog afhøringer dér.[83]) Først via Justitsministeriet fik politimesteren sin vilje igennem. Soldaterne og demonstranterne var imidlertid ikke de eneste, der fordømte politistyrken, også arbejderne var – som vi har set – kritisk indstillede, og adskillige solide borgere, der kom i klemme mellem ordensmagtens håndhævere krævede med „Socialdemokraten", at „politiet må behandle ordentlige folk ordentlig".[84]) Også de forretningsdrivende var forbitrede – omend af andre grunde; de følte sig svigtet og hævdede, at betjentene fremfor at beskytte dem mod „lukketerroren" alene havde rådet dem til at dreje nøglen om og således undgå hærværket.[85]) Noget var der formodentlig om snakken; i hvert fald vidste stationslederen den 26. ikke at give mandskabet anden forholdsordre, end at „såfremt nogen handlende eller andre spørger, om de bør holde butikkerne åbne, må der jo svares, at politiet ikke direkte kan give råd i så henseende. Idet jo enhver selv må tage bestemmelser herom, men det må tilføjes, at politiet altid vil gøre alt muligt for at beskytte enhver".[86] At også tyskerne var utilfredse, ved vi. Således blev politistyrken i Svendborg som i mange andre byer alle de implicerede parters prügelknabe.

Med demonstrationerne om aftenen den 25. havde urolighederne

Fynske Årbøger 1969

i Svendborg kulmineret. Den 26. blev der kun knust ruder to steder i byen, og opløbene var få; den 27. og 28. var der i det hele ro.[87]) Indtil den 28. august var ialt 22 svendborgensere blevet arresteret for vold og rudeknusninger under strejken; vi kender alderen på de 20:[88]) De 7 var 20 år og derunder, 4 var fra 21–25 år, 5 på 30 år og derunder og 2 på henholdsvis 32 og 34 år. Det markante indslag af ungdom i statistikken turde trods de små tal sige noget væsentligt om opløbenes sammensætning: Det var overvejende unge mennesker der gav tonen an. Således fremgår det da også af politirapporterne, at det var „15–20 unge mennesker", der den 24. stormede en lejlighed i Vestergade og huggede ejeren i ansigtet med en jernstang, at det var „en flok unge mennesker" der samtidig slog ruderne ud i en forretning i Møllergade, og at det var „nogle store drenge" der den samme aften knuste spejlglasruder i en butik i Kattesundet.[89]) Politiets generelle vurdering af rudeknuserne denne aften lyder da også kort og godt på „ungdommelige elementer" – en opfattelse dagbladene senere gjorde til deres.[90])

Af de 22 anholdte kender vi professionerne på de 11. Der var 3 murersvende, 2 arbejdsmænd, 1 skibstømrer, 1 mølleriarbejder og 1 garveriarbejder, 1 husassistent, 1 lærling og 1 bud. Tallene er ikke store, men sammenholder vi dem med det vi iøvrigt ved om andre aktivistgrupper i byen,[91]) kan vi i hvert fald slutte, at opløbenes sammensætning i Svendborg ikke afviger fra det billede, vi er i stand til at tegne af demonstranterne på landsplan, nemlig at det var ungdom og arbejdere, der først og fremmest havde incitamentet og viljen til at lede augustoprøret i gaderne. Formodentlig er der således også i Svendborg tale om et ganske betydeligt sammenfald af den direkte aktions folk på brostenene med den toneangivende gruppe i den politiske konflikt, arbejderklassen.

Det er tydeligt, at spændingskurven i gaderne nøje følger den politiske krises fluktuationer og udsving. Det var ikke tilfældigt, for der var tale om en dyb, gensidig påvirkning. Derfor bør uroligheder ne også tillægges en betydelig politisk vægt, hvor spegede

den enkelte aktørs motiver for at deltage end kunne være. Aktivisternes vigtigste funktioner blev således at varme op til eksplosionen den 23. og siden holde stemningen i kog. Hvor bevidst massebevægelsen blev styret, og om den direkte påvirkedes fra modstandspolitisk hold, kan de lokale kilder intet sige om;[92]) kun kan vi konstatere, at den flere gange blev udslagsgivende for krisens forløb, således den 11., den 15. og den 25. august.

Afmatning og afblæsning

Kraftprøven mellem arbejderoppositionen og de socialdemokratiske tillidsmænd på fællesmødet tirsdag den 24. var – som vi har set – faldet ud til de strejkendes fordel; og også kampen for eller imod normaliseringen onsdag morgen den 25. blev vundet af arbejderne. Endelig måtte befolkningen onsdag middag konstatere, at forhandlerne ikke havde opnået noget som helst på kardinalpunktet om minestrygerens forhaling. Det må imidlertid straks siges, at strejkens organisatorer ikke forstod at udnytte denne fordelagtige udgangsposition i den videre kamp. For de ledende socialdemokraters smidighed og deres vilje til at placere sig bag de strejkendes krav berøvede oppositionen mulighederne for at opstille en alternativ politik, og hertil manglede den selv både organisationsformåen og en virkelig effektiv ledelse. Betegnende er i så henseende det mislykkede forsøg under tirsdagens fællesmøde på at få valgt til et strejkeudvalg på 9 mand.[93])

Generalstrejkens igangsættere, K.U.erne omkring Marquard Petersen, havde udspillet deres rolle den 24., da krisen gennemløb udviklingen fra det konspirative stadie til magtkampen i fagforeningerne. Her havde de ingen indflydelse, enten fordi de ikke var arbejderne, eller fordi de som Marquard Petersen selv var for unge til at have nogen position i klubbens eller fagforeningens magtstruktur.

Kommunisterne som en samlende organisatorisk kraft er det van-

Fynske Årbøger 1969

skeligt at få øje på i den almindelige forvirring, men de var vel for få og for ubetydelige til at kunne udøve nogen indflydelse udover som enkeltpersoner. Rollen som „situationens generalstab" kom de i hvert fald aldrig til at spille. Det eneste tegn, vi har, på en direkte indgriben kom den 27.8., hvor de uddelte en løbeseddel med kravet „STREJKEN FORTSÆTTES".[94]) Flyvebladet var duplikeret i Odense, og teksten bar da også tydeligt præg af sin odenseanske herkomst.[95]) Den lyder:

STREJKEN FORTSÆTTES.

Det lykkedes ikke Chr. Hansen og konsorter at afblæse den magtfulde generalstrejke. Med fasthed og sammenhold har Svendborgs befolkning med arbejderklassen i spidsen besvaret nazisternes bøllestreger og provokationer. Strejken er vendt mod vore undertrykkeres skandaløse optræden på byens gader, og byens borgere samles i kravene:

1. Tyskerne væk fra vore gader!
2. Øjeblikkelig løsladelse af de arresterede danske.
3. Danske soldaters ret til, på lige fod med andre borgere at færdes på gaderne.

Vi venter at myndighederne nu tager fat på at gennemføre borgernes krav, og Svendborgs borgere kræver en mere forstående holdning af det danske politi. Den optræden politiet fra Frederiksberg under anførsel af politiassistent M..... har udvist, bliver skarpt fordømt af enhver dansk.

Vi må anbefale d'herrer i den kommende tid at tage et klart dansk standpunkt. Frihedskampens storme raser nu også over vor fredelige by. Men vi frygter ikke. Vi står på vor frihed og ret. Vi handler på den måde, som forstås af frihedselskende folk jorden over. Vi viser, at vor danskhed og vor frihedskærlighed ikke er tomme ord.

Derfor er parolen: Hold ud og stå fast!

Overalt i de danske byer, hvortil generalstrejken har bredt sig, har Værnemagten måttet gøre indrømmelser, de kan ikke tåle at hjulene står stille blot i 2 minutter.

Derfor står vi fast på vore krav, og der skal i alle fagforeninger indkaldes til møde, og medlemmerne må straks udpege folk til strejkekomiteen; denne må ud af sin midte vælge et præsidium som straks må optage forhandlinger med myndighederne.

Hele den frie verdens øjne hviler i disse dage på Danmark; man følger med spænding kampen mod vore undertrykkere. Overalt i de danske byer har folket

taget skæbnen i egen hånd. Tiden er inde til at vise „herrefolket", at også i Svendborg ønsker vi ordnede og danske forhold. .....[96]

Vi må på det skarpeste advare imod at uskyldige bliver dømt.

Folkets domfældelse hviler på et strengt men retfærdigt grundlag og retter sig mod enhver, som forbryder sig mod det kommende frie Danmark.

Kommunisterne i Svendborg.

Med fredagens løbeseddel forsøgte kommunisterne at gruppere strejkebevægelsen omkring en ny organisation og et nyt program. Mindre forståeligt er det, hvorfor man nu krævede tyskerne væk fra gaderne, når de allerede var holdt inde, og hvor man pludselig opgav „R 53"s forhaling, når det var det hovedpunkt, strejken indtil da var ført på? Partiet i Odense, der flere gange under krisen havde vist en særlig interesse for udviklingen i Svendborg,[97]) synes ikke at have haft nogen særlig heldig hånd her, og det er vel et spørgsmål, om det var noget plus for kommunisterne, at de mod sædvane tegnede løbesedlen. Afgørende for dennes skæbne var det imidlertid, at den kom for sent ud.

Arbejderførerne havde givet sig god tid og forberedt deres offensiv vel. Allerede tirsdag aften den 24. fik socialdemokratiets medlemmer en første saltvandsindsprøjtning af Ferdinand Jensen og folketingsmand Poul Hansen, der nu som en af strejkens bekæmpere befandt sig i en ganske anden position, end da han søndag den 15. førte an i opløbet mod den danske kaserne – et ekstremt udtryk for den dobbeltstilling som begivenhederne i august tvang mange danske udi. Informationsmødet forløb iflg. „Socialdemokratens" referent „i diamentral modsætning" til eftermiddagens møde i Forsamlingsbygningen, „hvis ånd og tone de svendborgensiske arbejdere ikke kan eller ikke vil vedkende sig", og det skal – stadigvik iflg. journalisten – i høj grad have bidraget til at „afklare stillingen" og „bringe tingene i leje".[98]) Om onsdagen vedtog de borgerlige organisationsfolk under borgmesterens ledelse ensstemmigt, at kontorerne og butikkerne skulle åbne igen den 27.[99]), og endelig torsdag den 26. var tiden da inde til at fagorganisationernes til-

lidsmænd og bestyrelsesmedlemmer forsamledes og ensstemmigt gav deres tilslutning til strejkens afblæsning lørdag morgen den 28. Det hedder i udtalelse:

„Bestyrelserne for de faglige organisationer i Svendborg har i dag vedtaget at anbefale samtlige strejkende at genoptage arbejdet senest lørdag morgen, idet vi henviser til de af [forretnings]udvalget førte forhandlinger, der lover en streng gennemført disciplin inden for den tyske Værnemagt, således at der i fremtiden ikke skal blive anledning til uroligheder i vor by, ligesom kravet fra skibsværftsarbejderne er bragt i orden. Fagets ansvarlige ledere henstiller til befolkningen at afvise al fremmed provokation og i fremtiden være med til at arbejde for opretholdelsen af ro og orden i vor by".

Så sikker var de ledende socialdemokrater nu på deres greb om arbejderne, at de kunne tillade sig – hvad partifællerne i Odense aldrig vovede – at lade spørgsmålet om arbejdets genoptagelse gå til urafstemning. Allerede torsdag forelå de første resultater, og fredag aften var afstemningerne tilendebragt med en klar majoritet for strejkens afslutning. Således svarede af ca. 3400 stemmeberettigede 1305 ja, kun 219 var imod, mens 88 stemmesedler var blankr.[100]) Af skibsværftsarbejderne stemte 695 for, mens 137 var imod og 23 stemte blankt. Ikke underligt om det kommunistiske udspil i aftentimerne måtte virke fuldstændig ude af trit med udviklingen. Den 28. august gik fabrikkerne da også i gang igen, og den sidste strejke på Fyn var dermed afsluttet. „I dag genlyder Svendborg atter af arbejdets sang", skrev „Socialdemokraten", „måtte denne ikke i fremtiden forstyrres af skurrende klange".

Konklusion

I et tilbageblik den 28.8 erklærede svendborgarbejdernes avis, at strejken naturligvis nok i nogen grad måtte ses i lyset af begivenhederne i Odense, men at dette moment kun havde psykologisk betydning, for det var de lokale forhold, der havde været udslagsgivende. Det var nu nok omvendt. Den altafgørende impuls udgik fra generalstrejken i Odense, og de få og ubetydelige, tyske pro-

vokationer var alene gode argumenter i aktivisternes hænder. Dog forekommer det rigtigt, at det næppe var kommet til nogen strejke uden provokationerne. Klarere end i nogen anden by på Fyn viste Svendborg, hvor vanskeligt det endnu i sommeren 1943 var at få en strejke i gang, når Værnemagten var indstillet på at undgå konflikt og derfor holdt soldaterne hjemme. På sympati alene var det i hvert fald særdeles svært at sætte masserne i skred.

Flere komponenter indgik i Svendborgkrisens udviklingsskema. De danske soldater og deres „våbenbrødre" blandt gadens aktivister var en af dem, politiet med Krarup i spidsen en anden; også sabotørerne hører med i billedet, som arbejderoppositionen og K. U.-gruppen gør det. En afgørende faktor var naturligvis også det tyske militær, der bragte krisen ind i slutfasen med provokationen den 21. august. Men det må i dag konstateres, at episoden stod isoleret, og at dens efterspil kun bekræfter kommandantens ønsker om at gøre alt for at hindre en kritisk udvikling. At marinemyndighederne ikke kunne gå ind på en forhaling af „R 53", vakte forargelse og forbitrelse i 1943, og vægringen føjede sig naturligt ind i det folkelige billede af tyskerne som de systematiske og brutale provokatører; men det kan vanskeligt undre i dag, hvor vi må give Kremer ret i vurderingen, at hovedårsagen til strejken ikke lå her, men hos agitatorerne i land. I det hele taget ser det stærkt ud til, at den udfarende kraft i gaderne fra den 11. august var danskerne og ikke – som alle var overbevist om i tiden – tyskerne, selvom disse naturligvis ikke var sene til at tage handsken op, og i kraft af deres massivitet og disciplin hurtigt blev de dominerende. Således finder vi ligeså lidt i Svendborg som i andre uroramte byer noget bevis for den efter undtagelsestilstanden så almindelige opfattelse, at Værnemagten bevidst skulle have forceret krisen frem for at skabe basis for en „29. august"; det modsatte var tværtimod tilfældet.

„Sydfyns Socialdemokrat" konstaterede den 28.8, at strejken kom spontant, idet avisen især hæftede sig ved, at den udsprang uden

Fynske Årbøger 1969

beslutning i de kompetente forsamlinger. Taget i denne snævre betydning af ordet var Svendborgstrejken spontan, for dens dominerende træk var netop dette, at den organiseredes udenfor, ja, imod det faglige apparat. Forstår vi imidlertid ved spontanitet noget umiddelbart, noget der kommer af sig selv uden ydre påvirkning, er begrebet klart uanvendeligt og direkte vildledende, hvis vi vil benytte det i studiet af massebevægelsens anatomi. For strejken var, som vi har set, slutstenen på en lang og kompliceret proces, der hentede mange af sine vigtigste forudsætninger langt bag ud i de grundlæggende besættelsesforhold. Og hvad angår sprængningen af selve detonatoren den 24. – K. U.-løbesedlen – lå der en bevidst og systematisk organisering bag.

Når arbejdsstandsningerne i Svendborg kom til at vare i hele fire dage – og altså blev de næstlængste på Fyn – skal årsagen ikke søges i nogen højeksplosiv atmosfære; tværtimod tyder meget på, at store grupper af byens befolkning var præget af betydelig passivitet, ja, endog modvilje, og at der også indenfor arbejderklassen manglede på den store kampgejst. Når det alligevel tog de fire dage, før konflikten var afblæst, skyldtes det naturligvis til en vis grad inertiens lov. „En arbejdsnedlæggelse er meget at ligne ved en maskine, der er gået i stå på det døde punkt", skrev Socialdemokratens redaktør, der gerne greb til billedsproget, når det gjaldt om at slå tingene ekstra fast. Det drejede sig dog alligevel om 3500 arbejdere, der var gået fra værktøj og maskiner. En rolle spillede det naturligvis også, at Værnemagten ikke ville bøje sig for de strejkendes krav om en forhaling af minestrygeren; derigennem låsede tyskerne forhandlingspositionen fast og gjorde en fortsættelse af kampen til et prestigespørgsmål for de strejkende. Afgørende for konfliktens varighed blev dog nok Fællesorganisationens forsigtige taktik. Måske havde arbejderførerne kunnet få deres folk i gang allerede den 27. efter tillidsmandsmødet om torsdagen, men med de dårlige erfaringer fra Odense og Nyborg og Middelfart ønskede de ikke at tage nogen chance. I stedet lod man lidenskaberne rase ud, undgik at

sætte sagen på spidsen og blev derved ikke tvunget til åbenlyst at demonstrere sin trængte position. Ved at lade spørgsmålet om arbejdets genoptagelse gå til urafstemning viste Fællesorganisationen endelig sin vilje til at høre det enkelte medlems stemme, samtidig med at man ved at holde diskussionen indenfor det bestående og kontrollable organisationsapparat hindrede rivaliserende strejkeudvalg og arbejdermøder i at dukke frem. I Svendborg undgik socialdemokraterne således gennem smidighed og klogskab – og det skal siges i kraft af deres i forvejen veletablerede position og kommunisternes svaghed – mange af de fejlgreb som kammeraterne i Odense havde begået, hvorved de i det store og hele slap ud af krisen med skindet på næsen i behold.

Urørte gik arbejdsføreren imidlertid ligeså lidt som andre ud af den sidste uge af august. Endnu den 24.8 skrev redaktøren af „Sydfyns Socialdemokrat" en leder, hvor han spillede på arbejdernes klassefordomme og kommunistforskrækkelsen og henviste til de „anonyme", de „uansvarlige", de „yderliggående" og de „overspændte og overhedede „nationale" kredse", som provokerede til uro, men løb fra omkostningerne; og han advarede imod, at arbejderne lod sig „lokke på limpinden af faglige, politiske og nationale spekulanter", der kun ville glæde sig over at sætte arbejdernes organisationer over styr. Men da han efter tre dages påtvungen tavshed atter gik til skrivemaskinen, lød tonerne anderledes. Nok kunne han stadigvæk trække på tidens vokabularium og tale om opviglere og uansvarlige elementer, men det hørte til undtagelsen. Nu konstaterede han åbent, at misstemningen på værftet havde haft „et mål af berettigelse". En stemning skulle have luft. „Den fik det, og når der ses hen til følgerne eller resultatet, hvad man nu vil, kan det vel siges, at det var godt, luften blev renset".

Nærmere kunne en offentlig person vel ikke komme en positiv kommentar til det, der var sket.

NOTER

1. Den følgende fremstilling er baseret på en større undersøgelse over strejke- og urobevægelsen i august 1943 som jeg har foretaget i min egenskab af medarbejder ved Udgiverselskab for Danmarks Nyeste Historie, Niels Juelsgade 11, København K. Studien udgør tyngdepunktet i en bog om de politiske begivenheder i sommeren 1943. Til udgiverselskabets besættelsesforskning er der ydet bevillinger af Undervisningsministeriet, Ministeriet for kulturelle Anliggender og Carlsbergfondet, og desuden er der ved kgl. resolution af 9. juni 1961 givet DNHs medarbejdere adgang til statens arkiver. Afhandlingen står i gæld til DNH og til de nævnte myndigheder og institutioner samt til Københavns Universitet, som gennem et kandidatstipendium har muliggjort det fortsatte arbejde, efter at den oprindelige bevillingsperiode var løbet ud.

   Augustoprøret har jeg behandlet i kronikform i „Politiken" d. 2. og 6.8.68. Se hertil mit foredrag „Auguststrejkerne 1943" i Opinion och opinionsbildning som historiska forskningsobjekt, Studier i historisk metod III, Sthlm., 1968. Se også amanuensis Aage Trommers kronikker i „Fyens Stiftstidende" d. 27. og 28.8.68.
2. Vivike samt. Vivike ledede D.K.P. på Fyn og i Sønderjylland 1941–44. Hertil væver Einar Th. Pedersen samt. og væver Axel Lauritsen samt. Pedersen var partiformand i Svendborg i det sidste krigsår, Lauritsen sad i ledelsen i 1943.
3. Sammenslutningen. Se også skibsbygger Knud Marquard Pedersen samt. Det her skitserede billede af skibsværftsarbejdernes sociale sammensætning understøttes af de indsamlede data i forbindelse med værftssabotagen 10.5.43 (A. S. 24–109).
4. Derimod var der en strejke på Langes Jernstøberi 31.8.42. (Sammenslutningen). Det må dog tilføjes, at statistikken kun dækker bedrifterne indenfor jernindustrien.
5. Vivike brev. og maler Poul Andersen samt. P. A. blev arresteret 22.6.41 men kom ud igen efter nogle ugers forløb. Han udnævntes af Vivike som den første illegale leder, men forlod Svendborg endnu inden årets udgang. Tallet på de 19 kommunister stammer fra afhøringsrapporterne i forbindelse med skibsværftsbranden 10.5.43 (A. S. 24–109).
6. Se s.st. og samt. fru Petra Petersen, Odense, der udtaler, at „der altid har været meget vrøvl i Svendborg". Partiet søgte efter 29.8.43 at styrke afdelingen ved først at sende maskinarbejder Hans Nedergaard, Odense, og senere sygekassekasserer Johs. Skræppenborg Nielsen, Middelfart, til Svendborg. Trods anvendelse af megen energi og tid er det ikke lykkedes at rekonstruere den kommunistiske byledelse, og undersøgelsen efterlader et meget forvirret billede af partiarbejdet i byen. Vurderingen dækkes af udtalelser fra ledende kommunister; se Nedergaard samt., snedker Poul Johansen samt. og Poul Andersen samt.
7. L. Buschardt, A. Fabritius og H. Tønnesen: „Besættelsestidens illegale blade og bøger 1940–1945, (1954) s. 104.
8. Den 22.6.42 uddelte kommunisterne løbesedler i byen (A. S. 24–62); det er

den eneste større aktion, vi finder i statsadvokaturens materiale. For spor efter kommunistisk bladarbejde se iøvrigt A. S. 24–74, 84, 85, 98 og 108; hertil A. S. 24–59. For „F. D." se adjunkt Hans Snitkers materiale vedr. Frit Danmark" på Fyn. For K.U.erne se Marquard Petersen samt. og lærer Chr. Stærmose brev.

9. Interview med landsretssagf. Bent Poulsen i „Svendborg Avis" 2.6.45 og samt. med samme.
10. Se videre s. 115.
11. A. S. 24–109, især rapport af 12.5.43.
12. A. S. 24–123. Herudover var der indtil august 1943 kun et par overskæringer af tyske telefonkabler; se A. S. 24–114.
13. I A. S. findes rapporter om 17 episoder fra sept. 1940–1.8.43. Til smlg. kan det nævnes, at det noget mindre Frederikshavn i samme periode havde 49 indberettede episoder til A. S. Det er klart, at en sådan statistik er behæftet med store usikkerhedsmomenter, og at de absolutte tal derfor har mindre værdi; men tendensen turde være sikker.
14. JU, notat u. d.
15. Det er således karakteristisk, at 11 af de ovennævnte 17 episoder fandt sted i forbindelse med restaurationsbesøg.
16. Jydske Dragonregiment lå på Hvidkilde Slot et par kilometer fra byen, 3. Feltartilleriregiment var garnisoneret på „Borgerskolen" i byens centrum.
17. Her og for det følgende KM, skriv. fra kommand. i Svendborg til J. D. nr. 460 af 16.8 og Sømilit. distrikt, Fyn, rapport 8.8.–15.8.
18. For aftenens begivenheder se A. S. 24–128, bilag 1 af 11.8., bilag 2 og 13 af 12.8. og bilag 14 af 15.8.; KM, skriv. nr. 346 og 411 af 16.8. og skriv. fra kommand. i Svendborg til J. D. af 16.8. Hertil J. D.s kopibog 1943/24, skriv. af 13.8., 7. A.A.s kopibog 1943/18, skriv, af 12.8. samt J. D., Udg. skrivelser 1943/12, skriv. af 13.8. Se også Heydebreck 18.8. nr. 13728 og „Sydfyns Socialdemokrat" 12.8. under overskriften „Urolig nat".
19. A. S. 24–128, rapport af 14.8.; UM, skriv. nr. 101 af 12.8. Hertil Sømilit. distrikt Fyn, rapport 8.8–15.8.
20. UM, skriv. af 14.8.; „Sydfyns Socialdemokrat" 14.8. under overskriften „Aften i Gerritsgade".
21. UM, skriv. nr. 452 af 14.8.; 8. A.A., Indgåede skrivelser nr. 4, skriv. af 14.8.
22. KM, auditørens bilag nr. 10 af 14.8.
23. A. S. 24–128, bilagene 5–8 af 15.8 og 27 af 20.8. Se også RB nr. 377 af 16.8., hvor akcenten i afgørende grad lægges på drengenes provokationer.
24. A. S. 24–128, bilagene 23 af 17.8., 24 af 18.8. og 30 af 19.8. P. Hansen var medlem af „Ringen" og var iflg. Frode Jacobsens beretning s. 41 (RA) en af de socialdemokratiske folketingsmedlemmer, der efter Christmas Møllers flugt i maj 1942 med størst harme bøjede sig for partiparolen om ikke at kontakte organisationen. Han blev senere aktivt medlem af modstandsbevægelsen.
25. A. S. 24–128, bilag 15 og 16 af 16.8. De danske soldater var holdt inde på kasernen fra kl. 21.45 (UM skriv. nr. 459 af 16.8).
26. Således iflg. de officielle tyske afhøringer, og versionen gik i hvertfald videre

til København. A. S. 24–128, bilag 17–22; se også Heydebreck 18.8. nr. 13729.

27. A. S. 24–128, bilag 25.
28. S.st., bilagene 15 af 16.8. og 29 af 20.8. her og for det følgende; se også bilagene 18 og 19 med de tyske originalrapporter.
29. S.st., bilagene 29a og b. Politiets teknikere konkluderede, at det p.g.a. vedbenden på kasernens mur var umuligt at konstatere, hvorvidt der sad tyske kugler her, men antallet af affyrede skud, finder vi i hvert fald også i rapporten til København; se Heydebreck 18.8. nr. 13729. Her som på andre punkter er der naturligvis store uoverensstemmelser mellem de danske og tyske forklaringer. Således hævdede tyskerne, at det var de danske soldater der begyndte, mens disse påstod, at marinerne begyndte. Politiets konklusion, at skudepisoden „i nogen grad kan betragtes som en misforståelse" forekommer plausibel, men det ændrer intet ved det forhold, at man fra dansk side med begærlighed greb lejligheden til at fyre løs. Kriminalassistenten erklærede da også i en telefonsamtale til Amtet, „at militæret knapt havde gjort nok til hindring af episoden, og at afgivelsen af skud var unødvendigt, da politiet var undervejs" (Sv. Amt, telefonnotat af 16.8. kl. 19.30). v. Heydebrecks notater giver endnu en anden version. Det hedder således her (13729):

„....5 Mann los – Markt frei –
23.45 – dän Offizier – angeschrien –
1 Schuss – Pistole
1 Warnungsschuss –
Feuer aus Schule
5 Schuss geantwortet..."

Iflg. v. Heydebreck var tyskerne således godt klar over, at de danske soldater var i gaden, man prajede officeren, der skød, hvorpå man svarede med et varselsskud.

Kaptajn Per Winkel fra Generalstabens Efterretningstjeneste, der den 16.8. kom til Svendborg for at deltage i undersøgelserne (se videre s. 113), skriver i nogle notater efter krigen (privatarkiv): „Ved grundig undersøgelse af den danske, efeubeklædte kasernes mur fandt jeg enkelte huller, som jeg med besvær overbeviste [abwehrofficeren] Lutze (ikke mig selv) om stammede fra de tyske skud; men desværre var den modsatte væg oversået med mærker fra danske skud".

30. A. S. 24–128, tlf.notat 16.8. kl. 2.15; hertil bilag 24 af 18.8.
31. A. S. 24–130 med et stort rapportmateriale.
32. Kirkeminister V. Holbølls dagbog, RA.
33. KM 157/43, forbindelsesofficerens referater vedr. forhandling med tyskerne; se også s.st. den 16.8.
34. Se f. eks. A. S. 24–128, bilag 17 og Heydebreck 18.8. nr. 13728–29.
35. Se f. eks. „Frit Danmarks Nyhedstjeneste, Ingeniørgruppen" 16. og 27.8., „Trods Alt", Odense, 19.8. og „Budstikken", Århus, 26.8. Se videre s. 117.
36. Således skal en af tyskernes piger den 16.8. være blevet kastet i havnen (A. S. 24–241 og „Sydfyns Socialdemokrat" 17.8.), og iflg. en oversigt fra kriminalpol. (Sv. amt) blev der samme dag knust en rude i krigsmarinens

kvarter på hotel Wandall. Tirsdag aften den 17.8. fortsatte unge mennesker med at genere kvinder, der gik med tyske soldater, og da disse råbte om hjælp, kom marinere til assistance (s.st.). Onsdag aften den 18. var der ro (s.st.).

37. Orpo Odense, læg 16.8., rapport nr. 2759, og læg 17.8., rapport nr. 2788, hvori der indberettes, at tjenesten i Svendborg forløb i ro.
38. JU, notits af 28.8., hvoraf det fremgår, at soldaterne først kom på gaden denne aften. Hertil KM med v. Hannekens ordrer om kasernering af de danske tropper af 18., 20. og 23.8.; hertil skrivelse fra Generalkommandoen 20.8. og indberetn. til kommandanten i Svendborg af 16.8. Se også UM, Marinestabens rapporter 19.8.
39. S.st. 17.8.
40. Sv. Amt, skriv. fra Krarup af 21.8. Kaptajn Per Winkels kalender 16. og 17.8. (privat arkiv).
41. Heydebreck 18.8. nr. 13729. Sagen blev drøftet mellem Best og v. Hanneken 19.8 (Heydebreck 13734).
42. UM, skrivelse fra Best til Scavenius 21.8. Den voldsomme kritik af Winkel må formodentlig ses på baggrund af en episode den 22. juli 1943 på Falster, hvor han blev anholdt af tyskerne efter at være blevet angivet af en dansker for udspionering af Værnemagtens telefonnet. Det var kun med besvær, at Winkel klarede frisag, og v. Hanneken skal have været indstillet på at deportere ham til Tyskland – men augustbegivenhederne lagde sig imellem. (notater i Winkels privatbesiddelse).
43. Heydebreck 18.8. nr. 13729; 8. A. A., Udg. skriv. nr. 4, skriv. A 370/43 af 17.8.; Sv. borgm., Indberetn. til Amtet ang. samarbejdet med tyskerne, skriv. af 21.8.
44. UM, Marinestabens rapporter 19.8.
45. Se note 38, især KM 3183/43, skriv. fra Generalkommandoen 20.8. og Sømilit. Distrikt Fyn, rapport over ugen 16.–23.8.
46. For Odensestrejken se Søren Hansen: „Træk fra Odense under den tyske besættelse 9.4.40–5.5.45" (1946) og min kronik i „Fyens Stiftstidende" 25.8.68.
47. RB nr. 391 af 20.8.; hertil „Sydfyns Socialdemokrat" 20.8. Heydebreck noterer 20.8. nr. 13736: „... Abendstunden – 21.00 Demonstrationen Kommunisten – Polizei zerstreut – Gerüchte dass in den nächsten Tagen gestreikt werden soll –" .... I indberetn. fra kriminalpol. til Sv. Amt hedder det neddæmpende om aftenens begivenheder: „Der forelå oplysninger om et uromøde på Torvet kl. 22.30, men det blev ikke til noget. Der var samlet lidt ungdom, men der skete intet (Sv. Amt).
48. Se L. Bindsløv Frederiksen: „Pressen under besættelsen" (1960) s. 294.
49. A. S. 24–132; ing. Duus Hansens arkiv, læg 22 (RA). Hertil Christiansen samt.
50. Se Jørgen Hæstrups afhandling „„Linz". En sabotageepisode" i Festskrift til Axel Linvald (1960).
51. Det fremgår af byrådssekr.s notater under forhandlingerne på Rådhuset den 24.8. kl. 11 (se videre s. 121), at der fra arbejderside blev stillet krav om at

„vagten på skibsværftet skal indskrænkes til det antal, der har været før, og at skydningen skal ophøre". Hvornår denne forøgelse af vagterne har fundet sted, fremgår ikke, men det ligger nær at antage, at den var et resultat af sabotagen mod „Ann Helen Clausen".

52. KM, skriv. fra Generalkommandoen af 20.8. Orlogskaptajn Dinesen fremhæver i sin rapport over ugen 16.–23.8. (Sømilit. Distrikt Fyn), at der kun forefaldt enkelte, mindre episoder den 18., 19. og 20.; hertil kriminalpolitiets oversigt af 21.8. i Sv. Amt.
53. Sømilit. Distrikt Fyn, rapport over ugen den 16.–23.8.
54. A. S. 24–128, tlf.notat af 22.8. kl. 10 samt bilag 32–33 af 21.8. og 34–35 af 22.8.; hertil A. S. 24–130.
55. JU, tlf.notat 22.8. kl. 11.45.
56. Dette fremgår indirekte af de krav der blev opstillet fra værftsarbejdernes side. Se Fællesklubben 22.8. (fejldatering for 23.8.) og af 24.8.; hertil byrådssekr.s notater fra mødet 24.8. kl. 11. En af de overfaldne var en maskinarbejder (A. S. 24–128, bilag 35 af 22.8.), hvilket naturligvis ikke har gjort ophidselsen blandt kollegerne på værftet mindre. Se Stender samt.
57. Marquard Petersen samt. Også en anden af mandagens aktivister var i Nyborg 22.8.; geodæt Vagn Søndberg samt.
58. Iflg. Marquard Petersen var der tale om numre af „Studenternes Efterretretningstjeneste" og „Frit Danmark". De var sendt til hans dækadresse i Nyborg fra en tidligere D.S.U.er i byen, Henrik Juel Rasmussen, der nu arbejdede i København. Da Marquard Petersen kun havde forbindelse til „S. E." og „F. D." kan vi udelukke andre illegale blade, og der kan således kun være tale om „Frit Danmarks Nyhedstjeneste, Ingeniørgruppen" 21.8.
59. Fællesklubben 22.8. For begivenhederne i skibsbyggerhallen se også Stender samt.
60. Procenten findes i en tlf.melding fra kriminalpolitiet 23.8. kl. 14 (JU) og i et tilsvarende opkald til Sv. Amt. Politiets hjemmelsmand er sandsynligvis en af tillidsmændene, og det er derfor muligt, at antallet af ja-stemmer i virkeligheden var lavere. Klubprotokollen giver ingen stemmetal.
61. Sv. Amt, tlf.notat 23.8. kl. 14.20. Derimod gik ekstraarbejderne hjem nogle timer om aftenen, men de genoptog arbejdet næste dag. „Sydfyns Socialdemokrat" 24.8.
62. A. S. 24–134. Sabotørerne har ikke kunnet efterspores.
63. Bruno Rasmussen samt.; se også Marquard Petersen samt. og Søndberg samt. her og for det følgende. Løbesedlen findes i original i Handelsstandsforeningens protokol.
64. Se generelt her og for det følgende reportagerne i „Sydfyns Socialdemokrat" 24. og 28.8. og „Svendborg Avis" 24.8. Hertil Heydebreck 24.8. nr. 13770 samt A. S. 24–135, tlf.melding 25.8. kl. 11.23 og fjernskriver 27.8. kl. 12.30; hertil A. S. 24–142.
65. Se A. S. 24–138, 142 og 158; en af de anholdte tilstod yderligere deltagelse i rudeknusning og klipning. De to ældste i gruppen var tidligere straffede personer.

66. Således iflg. Fællesklubben 23.8. Se iøvrigt D.S.M.F. 27.8. og byrådssekretærens notater fra 24.8. Politimester Krarup blev efter krigen afskediget fra sit embede ved den ekstraordinære tjenestemandsdomstol p. g. a. unational optræden („Svendborg Avis" 17.9.45.) Anklagepunkterne vedrørte ikke holdningen i augustdagene.
67. Den vigtigste kilde til mødet er byrådssekretæren O. Christensens stenografiske notater, (Sv. borgm.) som han – nu kommunaldirektør – oversatte for mig til båndoptageren. Da en hel del af notaterne kun består af stikord, og Christensen ikke havde set dokumentet siden affattelsen, er der i høj grad tale om en fortolkning af teksten. Hertil notat i byrådsarkivet af 24.8. samt Fællesklubben 24.8. og D.S.M.F. 27.8.
68. Det fremgår ikke klart af kildematerialet, under hvilken form og med hvor stor vægt disse krav blev fremsat.
69. Sv. borgm., skriv. af 24.8.
70. Fællesklubben; „Sydfyns Socialdemokrat" 24. og 28.8. samt „Svendborg Avis" 28.8.
71. „Sydfyns Socialdemokrat" 28.8. Se videre s. 152.
72. Svendborg Byråds forhandlingsprotokol 24.8. Udkastet til den oprindelige udtalelse findes i Byrådsarkivet, det endelige opråb i original s.st.
73. A. S. 24–142 og 174.
74. Handelsstandsforeningen 29.8.
75. A. S. 24–136, 138, 143 og 161; hertil tlf.melding 25.8. kl. 9.20 til Sv. Amt.
76. A. S. 24–161, 165 og 175; A. S. 27–340a, FS af 25.8. kl. 11.30; hertil tlfmelding 26.8. kl. 10.30 til Sv. Amt.
77. A. S. 24–138; Orpo Odense, læg 26.8., notits s. d.; „Sydfyns Socialdemokrat" 28.8.
78. JU, tlf.melding 26.8. kl. 11.30 og kl. 12.
79. D. 28.8.
80. A. S. 24–157; Orpo Odense, læg 26.8., notits s. d.; JU, tlf.notat 26.8. kl. 14; Sv. Amt, tlf.notat 26.8. kl. 10.30.
81. A. S. 24–157.
82. Meddel.bog 26. og 27.8.
83. JU, tlf.notat 26.8. kl. 14.
84. D. 28.8.; hertil DSMF 27.8.
85. „Sydfyns Socialdemokrat" 28.8.
86. Meddel.bog 26.8.
87. A. S. 24–161; Sv. Amt, tlf.notat 27.8. kl. 10 og 28.8. kl. 9,30; A. S. 24–128, tlf.notat 27.8. kl. 20.55.
88. Sv. Amt,tlf.notat 28.8. kl. 9.30. Statistikken er baseret på A. S. 24–142, 143, 144, 161, 175 og 176.
89. A. S. 24–138, rapport 1126/43 af 25.8., 24–161, rapport 1041/43 af 25.8. og rapport 1019/43 af 25.8.
90. A. S. 24–135, tlf.notat af 25.8. kl. 11.30. Således var det også „unge mennesker, hvoraf de fleste må betegnes som børn", der om morgenen den 25. søgte at hindre udbringningen af opråbet af 24.8. (A. S. 24–174). Se iøvrigt „Syd-

fyns Socialdemokrat", „Svendborg Avis" og „Svendborg Amtsavis" 28.8. Af de 22 anholdte blev de 16 fundet skyldige og dømt.

91. Se f. eks. s. 121.
92. Blandt de anholdte nævnes 2 kommunister, uden at vi dog er i stand til at gennemskue, hvad der ligger bag.
93. „Fåborg Avis" 25.8.
94. A. S. 24–137. Flyvebladet blev fundet af en betjent kl. 22.45.
95. Iflg. Einar Th. Pedersen samt. og arbejdsmand Sv. Aage Pedersen samt. havde kommunisterne ingen duplikeringsmuligheder i Svendborg før efter 29. august. Se også Petra Petersen samt. For så vidt det er mulig at afgøre for en ikke sagkyndig, synes løbesedlen skrevet på samme maskine som augustdagenes „Trods Alt". Hertil er der verbaloverensstemmelse med „Trods Alt" på et enkelt punkt, ligesom parolen „Hold ud og stå fast" går igen. Dette indicerer naturligvis ikke alene et odenseansk forfatterskab, eftersom det havde været let at skrive af fra bladet, men teksten tyder i almindelighed på en ringe føling mellem forfatterne og situationen i Svendborg. Således er en af byens kendte nazister hængt ud med forkert navn (Poul Johansen samt.) ligesom situationsbeskrivelsen er meget stereotyp og kun passer dårligt ind i billedet af udviklingen i byen.
96. Løbesedlen indeholder her en række navne på svendborgensiske kollaboratører.
97. Maskinarbejder Poul Christensen, der levede illegalt i Odense i august 1943, fortæller i sin beretning, (RA) at han 17.8. skulle have været til Svendborg med flyvebladet om begivenhederne her søndag den 15. og en tilsvarende løbeseddel om strejken i Esbjerg s. d., men at cigarmager Gustav Weidekamp rejste i hans sted (Se også Weidekamp samt.). Den 24.8. skulle han igen have været til Svendborg med materiale, men han blev syg og kom aldrig til byen. Mag. scient. Ib Nørlund, der i denne periode ledede „Frit Danmark"-arbejdet på Fyn og i Sønderjylland med hovedkvarter i Odense, og som spillede en hovedrolle under strejken her, understreger i samt., at man havde særlig kik på Svendborg p. g. a. mulighederne for en sympatistrejke som følge af at „Sydfyns Socialdemokrat" den 22.8. lod forhandlernes opråb til den odenseanske befolkning trykke her. De sædvanlige rygter om udenbys kommunister findes også i Svendborg, men oplysningerne kan ikke verificeres; det ser da også ud til, at der i flere tilfælde er tale om forskydninger i hukommelsen fra strejkesituationen i sommeren 1944. (Steder samt. og støberiarbejder Ingvard Petersen samt.) Odensekommunisternes sædvanlige kurér og kontaktmand til Svendborg var i denne periode stemmer Viggo Møller (død). Denne arbejdede på Svendborg skibsværft, men rejste hjem til familien i weekenderne. (Cigarmager Frode Jensen samt.; se hertil en stikkerrapport på Møller i forbindelse med skibsværftsbranden 10.5.43, A. S. 24–109, bilag 19).
98. Den 28.8.
99. Handelsstandsforeningen 29.8.
100. Stemmetallene efter „Svendborg Avis" 28.8. Se også DSMF 27.8.